301.1.98

Ўзбекистон АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

ÖZBEKISTON ADABIYOTI VA SAN'ATI

1998 йил

ҲАФТАЛИК ГАЗЕТА

1956 йил 4 январдан нашр этила бошлаган

• 13 ноябр, № 46 (3482) •

ҲАЗРАТ НАВОИЙНИНГ БУЮК ДАЪВАТИ

Президентнинг халқ депутатлари Самарқанд вилоят кенгашидаги сўзларини ҳаяжонланиб, изтироб билан эшитдик. Гарчи, инсофини йўқотганлар номма-ном айтилаётган бўлсада, шу камчиликлар учун қай даражададир ўзимизни ҳам айбдордек, ҳис этиб турдик.

Ахир Самарқандда, Самарқанддагина эмас, бошқа кўплаб шаҳарларда ҳам соҳибқирон Амир Темур бобомизнинг «Куч — адолатда!» деган ўгитлари энг кўзга ташланадиган жойларга шиор қилиб ёзиб қўйилган-ку! Доноларнинг бундай ўгитларини шиор қилганимиз билан юрагимизга ўчмас қилиб ёзмасак, қалбимизга муҳрламасак, Хатирчидаги ва Самарқанддаги каби оёғи ердан узилган ҳоким тўраларга, элнинг «нонини туя қилиб» ейишдан ҳазар қилмайдиган айрим мансабдорларга кўзбўямачилик учун хизмат қилаверар экан. Ахир эл-улуснинг кўзидан ҳеч нарсани яшириб бўлмайди-ку? Қингир ишнинг қийиғи қирқ йилдан сўнг ҳам ошкор бўлади-ку!

Алишер Навоий бобомиз беш юз йил аввал «Одами эрсанг демагил одами, ониким йўқ халқ ғамидин ғами» дея надомат чеккан эди. Қаранг, бу доно гаплар айтилганидан бери беш аср ўтса ҳам у ҳамон ўз қадрини йўқотмабди. Биз бугун ҳам шу улуғ сўзларга эҳтиёж сезиб турибмиз. Ахир бугун она юртимиз, мамлакатимиз, Ватанимиз озодлигидан буюк ифтихор ҳис этиб, уни яшнатиш, эл фаровонлигини яхшилаш учун жидду жаҳд қилаётган бир пайтда ҳукумат ишонч билдириб лавозим берган бўлса, эл, халқ ишонч кўзини тикиб турган бўлса, шундай буюк ишларнинг чинакам иштирокчиси бўлиш ўрнига ўз нафсимизга қул бўлиб ўтирсак, шундан одам бўламизми? Биздан бошқаларга нима деймиз, ортимиздан келаётган ёшларга қандай ибрат қоламиз?

Чин озодлик нима. Унга қандай эришилади?

Инсон минг йиллар мобайнида турли тузумлар, турли жамиятларда яшаши, ўзга салтанатлар ҳукмронлигига ҳам чидаши мумкин. Бироқ ўз нафсидан озод бўлмагунча ҳеч қачон чин озодликка эриша олмайди. Беихтиёр мавлоно Жалолиддин Румийни эслайсиз. Бугун биз мустабид тузум кишанларидан халосмиз. Ватанимиз осмони мусаффо. Бироқ ўз нафсимиз қуллигидан озод бўла олдикми? Мана шу зарурат, мана шу ҳақиқатни бугун ҳар қачонгидан ҳам теран англаётирмиз. Маънавий қуллик занжирларини узиб билганларгина Ватан озодлигини мустаҳкам этишга қодир бўлади.

Яхшиям, биз озодлигимиз учун энг катта хавф бўлган нафс балосига қарши ўт очдик. Бу озодлигимизни мустаҳкам қўрғон билан ҳимоя этишнинг энг улуғ йўлидир.

Энди бир фурсат ўйлаб кўрайлик. Нега ўтган асрда қадим Туркистон ҳудудида учта йирик хонлик бўла туриб, Россия босқинига қарши улар биргаликда кураша олмадилар? Уларнинг қўлидан шу иш келмагани учун Ватанимиз 130 йил қуллик асоратини бошдан кечирди. Тарихимиз, маънавий қадриятларимиз бадном этилди. Улуғ зотларимиз шавкатига соя ташланди. Ватанинг не-не даҳо зотлари, улуғ фарзандлари сиёсий қатағон қурбони бўлдилар.

Агар ўша уч хонлик бир жон, бир вужуд бўла олганларида тарихимизда бу қадар мудҳиш воқеликлар кечмаган бўларди. Бугун биз олимлар, зиёлилар, ёшлар, оддий меҳнаткашлар, турли бўғиндаги раҳбарлар ўртасида буни мушоҳада қилишимиз, тарих китобларига битиб қўйишимиз, ортимиздан келаётган миллионлаб ҳамфикр ёшларимиз онгига қуйишимиз керак бўлади. Улар мана шу аччиқ ҳақиқат сабабларини таҳлил этишдан чарчамасаларгина Ватан озодлигини мустаҳкам маънавий қўрғонлари билан ҳимоя эта биладилар.

Аслида хонликларга бўлинишга, вазият тақозо этганда эса душманга қарши биргаликда курашишга ўша пайтдаги сиёсий тўраларнинг маънавий қашшоқлиги, иймони ва диёнати сустлиги, эл-юрт ташвишидан кўра ўз манфаатларини ўйлаганлиги сабаб бўлганлиги. Кейин табиати шундай эканки, унда бир улуғ сифат, бир улуғ фазилатни камолга етказиш, шакллантириш учун неча бир авлоднинг ақли, неча юз йиллар, бузиш учун эса жуда оз вақт кифоя экан. Тўғри, юқумли касаллик инсонга бир кунда юққанидек унинг шифоси учун йиллар керак бўлар экан. Ёт унсурлар аввало маънавияти сустроқ, атрофида, жамиятда бўлаётган бундай ҳолларга бефарқ, лоқайд қаровчи кишиларга тезроқ юқади.

Шу ўринда бир ўйлаб кўрайлик. Етти йил муқаддам биз озодлигимиздан масрур бўлдик. Бу бизнинг қонуний ҳақ-ҳуқуқимиз. Кейин мустақиллик йилларимиз дастлабки табиий қийинчиликларни бошладик. Баъзилар, айниқса, маънавияти суст, кўзи оч, онги пешланмаган кимсалар ҳамма айбни бизнинг мустақил бўлганимиз сабабига йўя бошладилар. Бу нақадар гўллик, нақадар бефаҳмлик эдики, биз андиша қилдигу уларнинг юзига буни рўй-рост айтмадик. Тўғри, қанчадан-қанча кишилар бу қийинчилик вақтинчалик эканини билар, ўз оиласини қийинчиликлардан тебратса ҳам, бола-чақасини бошқалар қатори тўйдира, кийинтира олмасалар ҳам виждонига қарши бормасдан сабот билан истиқлолнинг тез оёққа туришига баҳоли қудрат ҳисса қўшиб келарди. Лекин бир амаллаб қўлига пул туширган маънавияти саёз кимсалар уларга фақирлар сифатида қарашни одат қила бошлади. Бирга ўқиган синф хоналарида, ўқув юртларида кимнинг қандай кийинишига қараб, ҳатто ёшлар ўртасида ҳам тафовутлар пайдо бўла бошлади. ...Айниқса, бола онги ҳали муҳитдаги бундай паст-баландликларга тайёр эмас. Шунинг учун ҳам оталари, оналари неча сўм маош олишини ҳисобга олмасдан, ўша «бойваччалар»нинг болалари сингари кийиниш учун «икки оёқни бир этикка тиқишни» уялмасдан талаб қилишлар ҳам кучайиб борди. Муҳит лойқаланса шундай бўлади.

Оқибат нима бўлди? Мана шундай имони суст кишилар сохта обрўлари билан гердайгандан гердайиб бораверди. Биз уларга ҳой тўхта, дея олмадик. Ҳолбуки, биз уларни жуда яхши танирдик. Мажлисларда ёнма-ён ўтирардик, ўша дабдабали тўйларида бемалол қатнашардик. Ноҳалол пуллар эвазига қурилган ҳашаматли уйлар, Самарқанддаги каби амалдор-тўраларнинг ақл-ҳушдан учадиган кўчаларини — бу, юрт обидалари белгиси, дея бемалол ўтиб кетардик. Ахир оддий одамлар билан амалдор-тўралар ҳаётидаги кескин тафовутлар кимнинг қандай тирикчилик қилаётганини шундоққина айтиб турарди-ку. Бугун ҳаммамиз билганмиз. Бутун жамият биларди. Бироқ Президент куйиб-пишиб гапирмагунча, ҳаётимизни, маънавий муҳитни соғломлаштиришга даъват этмагунча биз бу ҳақда лом-мим дея олмай келганимиз рост-ку.

Ватанимиз озодлиги бизни ўзгалар асоратидан қутқарган эди. Миллий давлатимизни мустаҳкамлаб бораётиб, бугун биз нафс қуллигидан ҳам озод бўлиш йўлини тутдик. Нафси озод инсонгина мустаҳкам маънавият қўрғонларини тиклаб, чин мустақилликни ҳимоя эта олишга қодир бўлади. «Оёғи ердан узилган» раҳбарларни инсофга чақириб, бутун миллатни соф маънавият учун курашга даъват этгани, зиёлиларни сафарбар қилгани учун ҳам биз ўз юртбошимиз, ўз Президентимиздан миннатдор бўлишимиз керак.

Энди қўлга қалам, дилга буюк сафарбарлик даъвати билан халқимизнинг маънавият қўрғонларини мустаҳкамлашга, эзгуликни ҳимоя қилишга белни қаттиқ боғлаб киришишимиз зарур. Адолатни, ҳақиқатни барқарор этиш — энг улуғ иш. Адолатга ишончни мустаҳкамлаш, ҳақиқатни пойдор этиш — бу бизга буюк боболаримиздан мерос. Улар ёқиб кетган машъал чироқлари ҳамиша йўлимизни ёритиб турибди. Бу учун «нафс» деган иллатдан ҳимоя қилиш, турмушимизни иллатлардан тозалаш бугунги авлоднинг муқаддас вазифасидир!

Мурод АБДУЛЛАЕВ

СУРАТДА: (ўнгдан) ёзувчи П. Қодиров пойтахтимиздаги 22-мактаб директори Х. Ҳошимов билан ўқувчилар даврасида.

Р. АЛБЕКОВ суратга олган.

ИЖОД ВА ИБРАТ

Кейинги етти йил ичида шу нарса аён кўриндики, собиқ шўролар даврида ёзилган кўплаб бадиий асарлар китобхонлар назаридан қолди. Чунки уларда тасвирланган воқеаларда тоталитар тузум мафкураси ва сиёсати акс этган бўлиб, реал ҳаёт, мавжуд шарт-шароит ҳаққоний ифодасини топмаган эди. Айни пайтда юксак истеъдод билан яратилган асарлар эса давр синовларига бардош бериб, бугун ҳам бадиий сўз иштиёқмандлари қўлидан тушмай келаётир. Халқимизнинг севимли ёзувчиси, атоқли адабимиз Пиримқул Қодировнинг ижоди ҳам мана шу фазилати билан жуда қадрлидир.

Адиб ижоднинг дастлабки босқичларидаёқ жамият тараққиёти йўлида тўсиқ бўлувчи иллатларни теран таҳлил этиб, адолатнинг устун бўлиши, ҳалолликнинг тантана қилишини ўз асарлари замирига чуқур сингдирди. Пиримқул Қодировнинг илк «Уч илдиз» романи айни шу хусусияти билан тез орада минглаб китобхонлар меҳрини, эътиборини қозонди. Зеро, комил инсон ҳар бир қадамини ўйлаб босиши, муттасил изланиши, юксак мақсадларини кўзлаб меҳнат қилиши ва аксинча, илми заиф кимсаларнинг вақтинчалик ютуқлари омонатлиги бу романга сингдирилган чинакам ҳаётий фалсафадир.

Ёзувчининг «Қора кўзлар», «Олмос камар» романлари мавзуига, уларда қаламга олинган ижтимоий муаммолар кўламига кўра турлича бўлишига қарамай, ҳар иккала асарни бир жиҳат — адолат тантанасига чанқоқлик ҳисси ва шу юксак мезонга безовта даъват бирлаштириб туради. Ойкўл қисмати тасвирида биз тоталитар жамиятнинг инсон эрки, қадр-қимматига етказган ҳам моддий, ҳам маънавий зиёнини кузатсак, кейинги романнинг бош қаҳрамонлари — архитекторлар Вазира ва Аброр фаолиятлари орқали собиқ шўролар даврида халқ манфаатини ҳар нарсадан устун қўйган, табиат софлигини — буюк уйғунликни сақлаб қолиш йўлида фидойилик кўрсатган ватанпарвар юртдошларимизнинг жонли, таъсирчан образлари билан танишамиз. Уларнинг ибратли ишлари, жонбозликлари бугунги авлодларга ҳам сабоқ бўларли даражададир.

«Юлдузли тунлар» ва «Авлодлар довони» романлари нафақат машҳур адибимизнинг, балки ҳозирги замон ўзбек адабиётининг ютуғидир. Бу романларда қаламга олинган мавзу ва ғоялар барча замонлар учун долзарб ва замонавий. Зеро, ҳар иккала асарда ҳам ҳукмронлик, тахт учун кураш, шафқатсиз жангу жадаллар тасвири эмас, балки инсон қадри, ватанпарварлик, инсоний ғурур ва меҳр-оқибат, заковат, маънавиятнинг инсон комиллиги йўлида устиворлиги ғояси етакчилик қилади. Шон-шавкатли аждодларимизнинг юксак фазилатлари ҳамма даврларда ҳам юртдошларимиз учун тенгсиз намуна, ажойиб ибрат мактаби бўлиб қолиши, чексиз ғурур бағишлаши бу романларнинг улкан аҳамиятидан далолатдир.

Адиб кейинги йилларда тарихий мавзуда яна бир — «Она лочин видоси» асарини ёзди. Унда Пиримқул Қодиров ўз услубига содиқ қолиб, тарихий воқеликни инсон қисмати, фаолияти билан уйғун тасвирлайди. Асарда қаҳрамонларнинг ички кечинмалари, изтироблари ўзининг фалсафий талқинини топган. Ва айни шу жиҳат ёзувчининг асарлари барҳаётлигини таъминлаётган бош омилдир.

Халқимизнинг севимли адиби Пиримқул Қодиров бу йил ўзининг 70 ёшини қаршиламоқда. Атоқли ёзувчимизни бу сана билан қутлаб, кўпминг сонли мухлислари, китобхонлар номидан қутлаймиз, унга янгидан-янги ижодий парвозлар тилаб қоламиз.

УЗОҚ ВА ЯҚИН ЯПОНИЯ

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасида мамлакатимиз адабий жамоатчилиги вакиллари ҳамда «Марказий Осиё халқлари маданиятлари ассамблеяси» фаоллари иштирокида республикамизда меҳмон бўлиб турган Токио университети профессори, таниқли олим Дайсабуро Хашизумэ билан учрашув бўлиб ўтди.

Меҳмон йиғилганларга бугунги Японияда кечаётган ижтимоий-маданий жараёнлар, япон халқининг ўй-кечинмалари, мамлакат иқтисодиётининг бугунги ҳолати, ёшларнинг интилишлари ва бошқалар тўғрисида батафсил сўзлаб берди.

— Японияда ҳам бошқа мамлакатларда бўлгани каби, ҳар бир давр учун ўзига хос хусусиятлар мавжуд, — дейди меҳмон. — Бизда нуфузли олий ўқув юртларини тугатгандан кейин ўз мутахассислиги бўйича иш топиб олиш анча мураккаб иш. Ёшлар бирор бир фирма ё корхонада узоқ йиллар сабр-бардош билан, бутун маҳоратларини ишга солиб меҳнат қиладилар. Фақат шундагина улар хизмат пиллапоясининг баланд супаларига кўтарилишлари мумкин. Авваллари, масалан, 80-йилларга қадар Оилага эътибор жуда кучли эди. Энди эса аёллар жамият ҳаётида фаол иштирок этаётганлари боис ажралишлар, қўйди-чиқдилар анча кўпайган. Япон адабиётида замонавий мавзулар устунлик қилади.

Суҳбат сўнггида меҳмон йиғилганларнинг қатор саволларига жавоб қайтарди. Учрашувни Ўзбекистон халқ ёзувчиси Одил Ёқубов олиб борди.

Ўз ахборотимиз

КИМ ЗЎР ТАНҚИД ҚИЛАДИ?

Ўзбекистон Республикаси Бастакорлар уюшмасида ёш танқидчиларнинг танлови ўтказилди. Учинчи бор ўтказилган бу танлов мусиқа журналистикасида фаолият кўрсатаётган иқтидорли ёшларни кашф этди.

Тадбир иштирокчилари республика матбуотида эълон қилинган мақолаларини ҳайъат эътиборига тақдим этдилар. Танловнинг бу йилги талабига кўра иштирокчилар Ўзбекистон композиторлари ва уларнинг фаолиятига дахлдор мақолалар, тақризлар ва суҳбатларни топширишлари керак эди.

Танлов ҳайъати барча тақдим этилган асарларни кўриб чиқиб, қуйидаги хулосага келди: биринчи мукофот Ойдин Абдуллаевага берилди. Барно Нурмуҳамедова иккинчи, Камилла Усмонова учинчи мукофот билан тақдирландилар. Олга Николская махсус совринга сазовор бўлди. Нигора Ҳасанова эса энг яхши интервю учун ташкил этилган мукофотга муносиб деб топилди. Барно Мусабоева рағбатлантирувчи мукофот олди.

Янги томоша

«ПИРИ КОИНОТ»

Ҳамза номидаги Ўзбек давлат академик драма театрида драматург Ҳайитмат Расулнинг «Пири коинот» тарихий драмаси томошабинлар ҳукмига ҳавола этилди. Асарни Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Валижон Умаров саҳналаштирди. Саҳна безакларини рассом Бахтиёр Тўраев ишлаган. Асосий ролларни Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Ғайбулла Ҳожиев, Ўзбекистон халқ артистлари Теша Мўминов, Эркин Комилов, артист Сайёра Юнусова маҳорат билан ижро этмоқдалар.

Спектаклнинг дастлабки намойишидан сўнг драматург Ҳайитмат Расулга бир неча савол билан мурожаат қилдик.

— Ҳайитмат ака ушбу асарни ёзишда қандай манбаларга асосландингиз?

— Буюклар ҳақида тарихий саҳна асар ёзиш менинг доимий орзуим бўлган. Бундан 30 йиллар муқаддам «Шоир хаёли» деб номланган Алишер Навоий ҳақидаги асарим телепостановка шаклида томошабинларга кўрсатилганди. «Пири коинот» драмасини ёзишда, аввало, «Буюк сиймолар ва алломалар» номли рисоладаги Ал-Фарғоний ҳаётига бағишланган мақолага, астроном олим С. Азизовнинг илмий рисолаларига ҳамда олим А. Қаюмовнинг «Аҳмад ал-Фарғоний» номли бадиий-илмий асари ҳамда бир қатор бошқа манбаларга асосландим.

— Ҳар бир ижодкор учун асарининг саҳна юзини кўриши қувончли ҳол, албатта. Айтинг-чи, спектаклдан кўнглингиз тўлдими? Ўйлаган мақсадларингизни амалда кўрдингизми?

— Асар баҳонасида узоқ йиллар қалбимда тўпланиб қолган гапларни халққа айтиш, уларни ҳушёр ва одил бўлишга чақиришни мақсад қилгандим. Спектаклни кўрганимдан сўнг оз бўлса-да ўйлаган мақсадим амалга ошганидан хурсанд бўлдим. Актёрларимиз ҳар бир образни маромига етказиб ижро этишга, қалб қўрларини бағишлашга ҳаракат қилганлар. Айниқса, бош рол ижрочиларига миннатдорчилигимни билдирмоқчиман. Шунингдек, саҳна безаклари ниҳоятда гўзал. Бир сўз билан айтганда, театр жамоаси буюк олим ҳақида яхши асар яратиш устида жиддий изланганлар.

М. КАРИМОВА,
суҳбатлашди

Маҳмад Зоҳид ҚУТҚУ

НАФСГА ҚУЛ БЎЛМАНГ

Маҳмад Зоҳид Қутқу ҳазратлари 1897 йил Бурса шаҳрининг Туркманзода маҳалласида таваллуд топган. У илк таълимни Оручбей таҳсилгоҳида олди. Кейинчалик Мақсамдаги Идоди ўрта мактабида, Бурса санъат мактабида ўқиди. 1917 йилдан эътиборан ёзувчилик қилди. Истамбулда экан, турли илмий-маърифий мажлисларда, жоме масжидларидаги маърузаларда мунтазам иштирок этди. Ўзини ислом таълимотига бағишлаган Маҳмуд Қутқу 83 ёшида оғир хасталик туфайли оламдан ўтди.

М. З. Қутқунинг 5 жилддан иборат «Тасаввуфий ахлоқ», «Ота-она ҳақлари», «Жаннат йўллари», «Ҳадислар бирла насиҳатлар» ва бошқа асарлари чоп этилган. Қуйида унинг «Тасаввуфий ахлоқ» китобидан парча ўқийсиз.

Ҳикмат

Қоринлар тўқ экан, инсондаги маънавият ўлур. Қачонки, қоринлар оч экан, маънавият баданга қайтур. Баданнинг сиҳати оз ейишда, руҳнинг саломатлиги эса оз уйқудадир.

Қорни очда васваса бўлмайди. Ҳатто, телбалар ҳам оч қолдирилса, телбаликлари кетиб, ақлли бўлиб қолурлар. Очлик — ибрат даласи ва ҳикмат булоғи; руҳларнинг камоли, муҳаббатнинг калити; маърифат қандили, ҳақиқат йўлидир.

Очлик барча ахлоқ-и ҳамидалар манбаи, тўқлик, билъакс барча ахлоқ-и замималар қайноғидир. Қорин оч эрса, барча аъзолар тўқ; қорин тўқ эрса, аъзолар оч эрур.

Инсон маърифат йўлига тўғри бормоқ учун ўз ошқозонини ислоҳ қилиши лозим. Лекин бу юмуш бошқа аъзоларни ислоҳ қилишга қараганда жуда қийиндир. Кимки, оч бўлса, анинг қалби икки оламдан ўтиб, Мавлога етишибдур.

Эй азиз! Аҳлуллоҳ демишларки, «ҳар ким емоқ ва ичмоқдан бошқа неъмат билмаса, унинг илми оз, азоби кўпдир». Тўқлик заковатни мавҳ этгучи, ҳикматларни сўндиргучи дардларнинг бошидир.

Ҳақ таъло бир бандасига иноят ва икром инъом қилса, унинг қорнини таомдан ва номусини нопокликдан поклайдир, унга оз ейиш, оз ухлаш ва оз сўзлашмоқ илҳом этадир. Зеро, анбиёлар йўли ва авлиёлар мақоми бўлмиш очлик гўёки денгиз — зако манбаи, ақллар жилоси, руҳнинг озуқаси ва маҳзун қалблар малҳамидир.

Сиҳат — очлик дарахтининг меваси, унинг зийнати эса софлик ва иффат. Киши аъзосидаги очлик аъзодаги ёмон фикрларни қаҳр этиб, нафснинг ҳаво-ю ҳавасини, ёмон орзуларини ўлдирар, кўнгилга ҳаёт ва сафо берар, илмга чуқур киришмоққа таъсир кўрсатар.

Орифнинг нур-и ҳикмати очлик ва нафс жангида туғилган изтиробни сўндирур. Ориф емак еганида беш-ўн луқма билан кифояланур. Васвасалар эса шайтоннинг уруғлари бўлиб, уларни экадиган жойлари тўқ, овқатларга тўла меъдалар... Аллоҳ учун бир кун оч қолсанг, ёхуд рўза тутсанг, сенинг қалбингда ҳикматдан бир эшик очилур.

Валийлар фикрича, инсоннинг асосий душмани ошқозонидир. Чунки инсон уни тўйдириш учун қанчалар қийналади, чарчайди. Аммо валийларнинг ейиш-ичиши эҳтиёжлари қадардир. Уйқулари ҳам шундай. Уйқу келгандагина бироз ухлайдилар, холос. Кўп ейишнинг офатлари кўп эрса-да, биз бештасини санаб ўтамиз. **Биринчи зарар:** қалбни қаттиқлаштирур, қалбдаги нурнинг сўнишига сабаб бўлур. Пайғамбаримиз (ул зотга Аллоҳнинг саломи бўлсин) бу хусусда буюрадиларки: «кўп овқат ейиш бирла қалбларингизни ўлдирмангиз. Экинларни ортиқча сув ҳалок этиши каби, албатта ортиқча емак ҳам қалбни маҳв этур».

Иккинчи зарар: тан аъзоларини фитна ва фасодга чорлайди.

Учинчи зарар: илму идрокни озайтиради, заковатни емиради.

Тўртинчи зарар: ибодатнинг завқини тотмайдиган қилиб қўядир.

Бешинчи зарар: сакаротул мавт — ўлим ҳолидаги кишининг ҳушидан кетиши каби изтиробли ҳолатнинг шиддатли рўй бериши эҳтимолга яқин.

Эй азиз! «Озуқанинг буғи фаҳму заковатга пардадир», демишлар.

Агар инсон боласи очликнинг ҳикмати ва аҳамиятини билмаса (хоҳ рўза, хоҳ риёзат орқали), фикр софлигига эришолмас. Энг гўзал таом очликдир. Нафсига қул бўлганлар эса бундан қўрқар, ва фарёд қиларлар.

Туркчадан Нодирхон ҲАСАН таржимаси

Халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар республика маркази амалга ошираётган кўплаб тадбирлар ўтмиш маданий қадриятларини бугунги авлодларга етказишга йўналтирилган. Яқинда ана шу марказ Ўзбекистон Телерадиокомпанияси, Санъатшунослик илмий-тадқиқот институти билан ҳамкорликда ташкил этган илмий экспедиция сафардан қайтди. Бу ҳақда марказ раҳбари, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими Деҳқонбой ҲУСАНОВ қуйидагиларни гапириб берди:

ХАЛҚ ИЖОДИ — ХАЗИНА

— Экспедиция аъзолари Жиззах ва Самарқанд вилоятларида бўлдилар. Улар қадимий қўшиқлар, миллий урф-одатлар, анъаналар, халқ амалий санъати, ҳунармандчилик намуналарини ўрганиш, ижодкорлар билан яқиндан мулоқотда бўлишни мақсад қилгандилар. Сафар аъзолари Зомин тумани Тиғарик маҳалласида яшовчи Хўроз ака Очилов ва Нормомо аяларнинг хонадонига борганларида қишлоқ аёллари тўпланишиб кашта тикиб, лапар айтиб ўтирганларининг устидан чиқдилар. Турли ранглар жило этган кашталар, жияк, ўрмак, бўғжама, сочиқ, кўйлак, паранжи, жиякбош ва бошқа миллий санъат намуналари, ҳар бир ижод маҳсули, ипакларда жо бўлган гуллар, нақшлар кўрган кўзни мафтун этарди. Аёллар нафақат бу бетакрор санъат намуналарини ижод этардилар, балки ота-боболардан мерос қолган қадим қўшиқлар, ялла ва ўланларни куйлардилар. 68 ёшли Хурсаной момо Худойназарованинг «Алла»сини тинглар экансиз, бу алла замирида тарих ётганлиги, она меҳри мужассамлигини сезасиз. Мамарасулова ижро этган «Соғинч» қўшиғида эса ёр васфи, муҳаббатнинг тиниқ ва мусаффолиги, аёл қалбиқ садоқати куйланади. Айниқса, Гулнора Хўжамқулова ижросида зоминликлар шевасидаги момолардан ўрганилган қўшиқларни тинглаганда, бу қўшиқларнинг қачон ва ким томонидан ижод этилганлигини, неча асрлардан буён кишилар қалбига хушкайфият олиб кираётганлигини ўйлаб хаёлларга толасиз.

Шундан сўнг ижодий гуруҳ тумандаги ҳунармандлар иши билан яқиндан танишдилар. Пичоқ, эгар, қошиқ, чўмич, тахтакачлар тайёрлайдиган усталарнинг анжомларини кузатар экансиз, аждодларимиздан мерос қолган бу ҳунармандчилик буюмлари қадим маданиятимиздан гувоҳлик бераётганига амин бўласиз. 76 ёшли Пирназар бахши Ҳотамовнинг достонларини тинглаганда эса бутун бир тарих кўз олдингизда гавдаланади. Пирназар бахши томонидан Алпомиш достони тўйига бағишлаб яратилган достонлар туркуми, истиқлол, мустақил Ўзбекистон, юртга муҳаббат тараннум этилган достонлар ҳам тингловчиларни ром этди. Бахши бугунги кунда ўғиллари Пиримқул, Иброҳимжонлар қатори тумандаги иқтидорли болаларга ўз санъатини ўргатиб келмоқда. Шуниси эътиборга лойиқки, куйланаётган достонлар, айтишувларда янграган куйлар уларнинг ўзлари ясаган дутор, тор, дўмбира, доираларда жарангламоқда.

«Сайқал жилоси» болалар фолклор-этнографик ансамблининг дастурини кузатиб, боболар куйлаган қўшиқлар яна кўплаб тингловчиларга етиб боришига ишонч ҳосил қилдик. Жажжи санъат ғунчаларининг «Дилон», «Деҳқон дала айланди», «Олатой», «Ойчечак», «Болажон, жон болажон» қўшиқ ва яллалари янгича талқинда саҳнага олиб чиқилган.

Ижодий гуруҳнинг Самарқанд вилоят, Булунғур туман, Фозил Йўлдош номидаги ижара хўжалигида олиб борган изланишлари ҳам бир олам таассуротларга бой бўлди. «Чавқи» фолклор-этнографик ансамблининг ўзга ҳудудларникидан фарқ қилувчи мусиқий дастурлари боболарга муносиб ворисларнинг саҳнадаги чиқишлари сифатида кутиб олинди. 75 ёшли Мелибой ота Раҳимов бир неча йиллардан буён мазкур гуруҳга раҳбарлик қилиб келмоқда.

Сафар иштирокчилари Эрганаки қишлоғида истиқомат қилувчи Маҳрамқул ота Ҳайдаров хонадонида бўлдилар. Бахши Маҳрамқул отанинг Самарқанд достончилигига хос термалари, «Ойбарчин», «Ойсулув», «Алпомиш» достонлари ташриф буюрганларни ром этди.

Халқ санъати чексиз бир уммон. У катта-катта тадқиқотлар, изланишларга мавзу бўла олади. Халқ ижодиёти шундай ўз тадқиқотларини кутаётир.

НОГИРОНЛАР КУНИГА БАҒИШЛАНДИ

Ўзбекистон Кўзи ожизлар жамиятининг марказий маданият саройига 3 декабр — халқаро ногиронлар куни олдидан Ҳамза номидаги Ўзбек давлат драма театри актёрларидан бир гуруҳи ташриф буюрди. Кечани Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Пўлатжон Носиров олиб борди.

Унда театр репертуарларидан муносиб ўрин олган бир қанча саҳна асарларидан парчалар намойиш қилинди. Айниқса, Халқ артисти Зикир Муҳаммаджонов, актёрлардан Беҳзод Муҳаммадкаримов, Мадина Мухторова, Толиб Каримов, Гулчеҳра Иброҳимбекова, Муқаддас Холиқова, Гавҳар Зокирова, Жамшид Зокиров, Малика Иброҳимова, Тоҳиржон Саидов, ёш актриса Омина Тўрақулованинг чиқишлари барчага манзур бўлди.

Кеча сўнгида маданият саройи бош директори Бекмурод Ҳожиев театр актёрларига келгусидаги ижодий ишларида муваффақиятлар тилаб, ташриф учун миннатдорчилик изҳор қилди.

Бобомурод ИМОМОВ

Сафарнома

ХОРАЗМНИНГ СЎНМАС ҚЎШИҒИ

Хоразмда афсоналар кўп.

Эмиш, паҳлавон Маҳмуд ҳинд шоҳи билан курашга тушганда кенг майдонда, минг-минг томошабинлар олдида рақибга осонгина йиқилиб берибди.

Ҳамроҳлари ундан:

— Нега йиқилдингиз? Ахир, сиз ундан ўн чандон кучлисиз-ку? деб сўраганларида, паҳлавон Маҳмуд:

— Биз меҳмонмиз, юртимизга кетамиз. Ҳинд шоҳи ўз ватанида қолади. Агар у курашда мусофир полвондан йиқилса, ўз фуқаролари кўзига қандай қарайди? — деб жавоб берган экан.

Бу тарих. Энди замон воқеаларига келайлик, Хоразмда бизни эъзозлаб кутган ҳамюртларимизнинг сўзларига қулоқ солайлик.

Шовот туманида зафар маррасига етган пахтакорларни кенг майдондаги йиғинда табриклагач, жамоа хўжалигининг идораси ёнидаги мўъжазгина хонага таклиф қилиндик. Хилма-хил ноз-неъматлар билан тўкин дастурхонда оқ шўрва ичилгач, Амударёнинг нимтатир қовурилган пуштиранг лаққа балиғи тановул қилинди.

Хоразм одати бўйича, уч созанда (рубобчи, ғижжакчи ва дойрачи) ва бир раққоса кириб келдилар. Ҳаммалари ёшлар. Ҳар бири созанда бўлиш билан бирга хонанда ҳам. Раққосанинг эса «Минг бир кеча»даги парилардан фарқи йўқ.

Уста (созандаларнинг раҳбари) меҳмонлар билан саломлашиб, улардан рухсат олгач, концерт бошланди. Албатта, аввал Феруз ва Огаҳий ғазаллари билан айтиладиган ашулалар, кейин халқ термалари ва рақс...

Биз йўл чарчоғини ҳам, турли воқеаларга доир зиддиятли ўйларимизни ҳам унутдик. Вужудимиз шу хонада-ю, хаёлимиз олисларда, мовий уфқларда, чўл-биёбонларда, қумлар аро йўртиб бораётган карвонлар, туя ўркачларида ўтирган сайёҳларда...

— Устадан кўп нарса ўргандик, — ҳикоя қилади ёш ҳофиз икки қўшиқ орасида. — **Комилжон Отаниёзов бизга сўзни бехато чертишни, сўзни равон ва аниқ талаффуз қилишни, санъаткор одобини ўргатдилар.**

— Комилжон авлиё эди! — суҳбатдошимиздан бири кекса мироб сўз қўшди. — **Жойи жаннатда бўлсин.**

Ҳофиз ўз устози Комилжон Отаниёзов ғазали билан унинг сўнгги қўйинчи-қўшиғини ижро этди... Бу — осий бандининг тавба-тазарруси изҳор этилган ғазал эди..

Даврага сукут чўкди, бошлар қуйи эгилди. Шунда кутилмаганда жаранглаб, тор сайради, сулув раққоса **«Лазги»**га ўйнади...

Бир вақт хаёл кўринди,
Янги ҳилол кўринди,
Лола мисол кўринди,
Кўк ичра ол кўринди,
Оқ юзда хол кўринди,
Бир ойжамол кўринди.

Чирмандалар даранглаб,
Худди довул вараңглаб,
Гўзал боши саранглаб,
Ҳайрон этиб аланглаб,
Бир қуш мисол кўринди,
Мисли шамол кўринди.

Гоҳ қуш каби учарди,
Гоҳ элни шод қучарди.
Гоҳи қуюн кўчарди.
Бошдан нелар кечарди!
Чашми зилол кўринди,
Лаззатда бол кўринди...

Комилжон Отаниёзовнинг меҳри, сийрати, муҳаббати, дилларга шу қадар ўрнашиб қолганки, ҳофиз ҳақида бир одам сўз бошладими, суҳбатдошларнинг ҳеч бири жим, лоқайд тура олмайди, чунки элпарвар ҳофиз элига беғараз хизмат қилган, унинг яхшиликлари билан боғлиқ воқеалар афсонавий нақлларга ўхшайди.

Комилжон Отаниёзов шогирдлари билан Шовотга келиб, дала шийпонларида пахтакорларга концерт бериб юрган кунлар экан. Ўғлини уйлантириш тараддудида юрган бир деҳқон даврадаги шерикларига:

— Қани энди Комилжон ака бизнинг тўйимизга келса! — дебди.— Келмайди-да, биз энди бир камбағал колхозчи...

Деҳқоннинг армони оғиздан оғизга кўчиб, ҳофизнинг қулоғига етиб борибди.

Концерт тугаб, ҳамма тарқалиб, уй-уйига етиб боргач, ҳалиги деҳқон ҳам ҳовлидаги шийпонда гўжасини ичиб ўтирган экан, эшиги тақиллабди. Бундоқ кўчага чиқиб қараса, эски кўк «Москвич» машинаси ёнида Комилжон ака турганмиш. Кўрган кўзига ишонмай, нима деярини билмай, турган ерида қотиб қолган деҳқонга:

— Ассалому алайкум, Мамарайим ака! — деб Комилжон аканинг ўзи яқин келибди. — Тўй қилмоқчи экансиз, муборак бўлсин! Мана биз, хизматга тайёр.

Мамарайим ака ўзини йўқотиб қўйиб, анчагина эсанкираб турганини айтмасак ҳам бўлади.

Алқисса, кеч кузнинг қуёшли илиқ кунларидан бирида тўй бўлди. Комилжон Отаниёзов шогирдлари билан бирга келиб, хизмат қилди. Тўй эгаси Мамарайим аканинг довруғи фақат Шовот билан Гурлангагина эмас, Амударёнинг нарёғи - Қорақалпоқ ва Туркман элларигача ёйилди.

Тўй тугагач, Комилжон Отаниёзов саргардондан йиғилган пулларни катта рўмолга тугиб, таъзимга қўл қовуштириб турган Мамарайим акага узатди:

— Мана бу сизга, оға, ҳовлингиз кенг экан, келин-куёвга янги уй қуриб беринг!

Мамарайим ака турган ерида ҳайкалдай қотиб, соқов бўлиб қолган ўшанда...

Буюк ҳофизнинг саховатини кўп ерларда, кўп тўйларда эшитиб юрган оқсоқоллардан бири:

— Мамарайим, ол! — деб тўй эгасига далда берибди. — Ҳофизимиз шунақа улуғ инсон, авлиё!

Орадан ўн йилдан ортиқ вақт ўтибди. Мамарайим аканинг ўша куёв ўғлидан набиралари еттитага етибди: уч ўғил ва тўрт қиз. Яна тўйлар қилиши керак. Лекин Комилжон ака энди йўқ. Хоразмликларнинг бахтига устоз санъаткорнинг шогирдлари бор. Уларнинг Шовотга, пахтакорлар ғалабасини табриклашга келганлари билан биз суҳбат қилдик. Хоразм бахшиси:

«Отама ўхшайди сийратинг сенинг», деган сўзларини алоҳида урғу бериб талаффуз қилади.

Хоразм ҳофизлари Комилжон Отаниёзовга ўхшашга ҳаракат қиладилар, сўзларни устоздай талаффуз қилишга, сўзни ўшандай чертишга ва ҳатто, санъатда, одобда юртдошларига хизмат қилишда ундан андоза оладилар.

Комилжон ака умрининг охирида шеър ёзиб, шеърини қўйга солиб шогирдлари даврасида ижро этган экан. Шовотда ёш хонандалар шу сўнгги қўшиқни ижро этдилар... Бу, афсус, видолашув тароваси эди...

Комилжон аканинг васиятномаси бор. У вафот этгач, Хива ёдгорликлар қўриқхонасининг оёғидаги энг кўримсиз хонақо остонаси тагига дафн этишларини васият қилган, токи зиёратчилар унинг, яъни гуноҳкор банданинг ҳокини босиб ўтсинлар...

Биз устоз санъаткор қабрини жуда авайлаб, ардоқлаб зиёрат қилдик. Илоҳо, бу ҳокисор буюк инсон, элпарвар бастакор, санъаткорнинг руҳи-поки юртини, элини, шогирдларини ҳамиша қўлласин.

Қиссадан ҳисса, мақоладан хулоса, деганларидай, Президентимизнинг яқинда дабдабали тўйларни, беҳуда исрофгарчиликларни қоралаган, босар-тусарини билмай қолган мансабдорларнинг жиловини тортиб қўйиш тўғрисидаги Фармони нақадар ҳаётий эканлигини таъкидламоқчимиз.

Халқни, оддий инсонларни, камтарона, гўзал урф-одатларимизни оёқ ости қилаётган баъзи мансабдорларнинг жиловини тортиб қўйиш Қонун устивор давлатимизда амалга оширилиши мумкин бўлган табиий ҳолдир, албатта. Бироқ, чўнтаклари «кўк»ига қаппайиб, босар-тусарини билмай қолган, элга хизматини фақат пул билан ўлчайдиган созанда ва хонандаларга кимнинг ҳукми ўтади?

Шу сабабдан ҳам Президентимиз Фармони айни вақтда эълон қилинди деб ўйлаймиз.

Қадим Хиванинг тарихий обидалари

Юнус Ражабий, Комилжон Отаниёзов, Мироджон Аҳмедов, афсуски, дунёдан ўтиб кетдилар. Аммо чин санъат, ҳаққоний сўз ва сознинг умри боқийдир.

Фармон халқни, унинг санъаткорларини улкан ижодга, Ватанга содиқ бўлиб, астойдил хизмат қилишга даъват этади.

* * *

Мустақиллик даврида Хоразмнинг қишлоқларига ҳам саноат кириб кела бошлади. Негаки, қишлоқда меҳнатга лаёқатли қўли бўшлар кўп, уларни иш билан таъминлаш муаммосини шу йўл билан бартараф этиш мумкин. Кейинги йилларда вилоятда кўплаб кичик ва ўрта корхоналар ташкил қилиниб, тадбиркорликка кенг йўл очилди. Бунинг натижасида ёшлар турли касбларни эгаллаб, яхшигина даромад ҳам топмоқдалар.

«Гурлан» очиқ турдаги ҳиссадорлик жамияти деб аталмиш корхона Гурлан пахтасидан ип йигириб, ипни тўқимага айлантиради, газламалардан тайёр кийимлар тикиб, харидорларга жўнатади. Харидорлар манзиллари Ғарбда, Шарқда, Осиёда бўлиб, буюртмалар турфа хил тилларда келиб туради.

Корхонанинг бош муҳандиси Ортиқ Ўрозбоев бизни цехлар, турли мамлакатлардан келтирилган дастгоҳлар иши билан таништирди. Кенг ва ёруғ ишлаб чиқариш биноларида бу «ақлли» дастгоҳлар ғимир этмай, товуш чиқармай» ишлаяпти. Озода, ёғ тушса ялагудек қилиб қўйилган цехларда дафъатан одам қораси кўринмайди, машиналарнинг ўзлари буюрилган программа асосида ип эшаётгандай.

Йўлимиздан тўсатдан бир қиз чиқиб қолди. Исми Муҳаббат экан. Ўн биринчи синфни тугатибоқ шу цехга ишга кирибди. Шу ернинг ўзида иш ўрганибди. Ҳозир бир қатор ип-калава машинасига бир ўзи қарар экан. «Ҳамма ишни машина қилади, уларнинг ишини компютер назорат қилади, мен эса «томошабин» ролини бажараман, холос» дейди ҳазиллашиб.

Бўёқ цехи, тикув цехлари ҳам энг замонавий машина ускуналари билан жиҳозланган. Швейцариянинг **«Ритер»**, Италиянинг **«Савио»,** Германиянинг **«Феррари», «Лафер», «Римолди», «Некки»,** Австриянинг **«Карамсон»** фирмалари дастгоҳлари **«Гурлан»**га жуда мос тушади.

Тикувчилар бригадири Зулфия Авезова шу ернинг ўзида ўқиб-ўрганиб, катта мутахассис-тикувчи бўлиб олди. Бундайлар талайгина. Юзлаб Гурлан қизлари чет эл техникасини моҳирлик билан бошқармоқдалар. Тикув цехига кирган одам гурланлик кечаги деҳқон қизларнинг бугун энг замонавий аёллар либоси, эркаклар кийими, болалар формаларини бичиб-тикаётганига ҳавас қилмай иложи йўқ.

Мароқланиб айтишларича, **«Ўзбекенгилсаноат»** уюшмаси таркибига кирувчи очиқ турдаги **«Гурлан»** ҳиссадорлик жамияти таъсисчилари томонидан 1993 йил 13 июн куни тузилган, 1995 йил 17 ноябр куни эса ташкил қилинган бу корхона қурилиши 1994 йилда бошланиб, 1997 йилда ишга туширилган. Ўша йили замонавий технологияси билан пахта толасини ишлаш ва шу асосда рақобатбардош трикотаж маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва сотиш, савдо-тижорат ва воситачилик, қонунда кўзда тутилган ташқи иқтисодий алоқаларни амалга ошира бошлаган.

Жамият ҳозирги кунда асосий маҳсулот турларидан эркаклар, аёллар ва болалар устки ва ички трикотаж кийимларини ишлаб чиқармоқда. Корхонанинг лойиҳа қуввати йилига 3000 тонна пахта толасини қайта ишлаш, 2500 тонна ип-калава ҳамда 5,2 миллион дона тайёр маҳсулот ишлаб чиқаришга мўлжалланган. 1998 йилнинг тўққиз ойида корхонада 993 тонна пахта толаси қайта ишланиб, 895 тонна ип-калава ҳамда 2880 минг дона тайёр трикотаж буюмлари ишлаб чиқарилди.

Ишлаб чиқарилаётган бир-биридан бежирим маҳсулотларни сотиш, хорижий харидорлар, шериклар, ҳамкор топиш бўйича МДҲ мамлакатларида, бир қатор чет давлатларда иш олиб борилмоқда. Тузилаётган шартномаларга асосан, мижозларга маҳсулотлар бетўхтов жўнатилмоқда. Корхона бошқаруви раиси Равшанбек Бобожонов айни шу кунларда чет элда музокаралар олиб бораётган экан. Словакиянинг **«Нимэко»,** Полшанинг **«УСН»** фирмаларидан дастлабки буюртмалар олинибди.

Цехларни айланиб юриб, ёш қизлар даврасида худди устозлардай ишлаётган Дармон Ражабова билан суҳбатлашиб қолдик. Бу аёл 2 қиз, 3 ўғилнинг онаси. Қисқа вақт ичида «ақлли» дастгоҳларни моҳирлик билан бошқаришни ўрганиб олибди.

— Маошларингиз қанча, вақтида олиб турибсизларми, шарт-шароитлар қандай? — деб сўраймиз ундан. — Маошимиз 4 мингдан 6 минггача, — дейди у. — Ишимизга қараб бундан кўп ҳам олишимиз мумкин. Тажриба ошгани сари унумдорлик ошиб бораверар экан. Бу ерда ишлашни орзу қилаётганлар жуда кўп. Келгусида корхонамиз яна кенгаяди, дейишмоқда. Кўриб турибсизлар, қизларимиз бўш келишмаяпти...

— Дармонхон, яқинда Президентимизнинг тўйлар, маросимлардаги дабдабабозликлар, исрофгарчиликларни тартибга солиш тўғрисидаги Фармонлари чиқди. Айтингчи, сизларнинг фикрингиз қанақа, Гурлан тўйлари қандай ўтади?

— **Ҳа энди ҳаддидан ошганлар бор, йўқ эмас,** — дейди у ийманибгина. — **Баъзилар пул топса ақлини йўқотади. Баъзилар эса болаларимни ҳалолдан топиб едирай, ақлли-ҳушли қилиб ўстирай дейди-да, ўшанақа ўзини билмай қолганларга кулги бўлиб юради. Бизнинг тўйларимиз, худога шукур, унақа дабдабали эмас, аммо қисқартирса, ихчамлаштирса бўладиган жойлари бор.**

Корхона ҳаёти билан танишиб бўлганимиздан кейин, шинамгина залда ҳозиргина иш сменаларини топшириб чиққан ёшлар билан учрашдик. Савол-жавобларга бой, баҳсли-мунозарали учрашув бўлди. Ёшлар республикамизда нашр этилаётган анча-мунча газета-журналларни олиб ўқишар экан, бундан мамнун бўлдик. Корхона раҳбарлари адабиёт газетаси бош муҳаррирининг ижодий ҳамкорлик тўғрисидаги таклифини мамнунлик билан қабул қилдилар. Яъни гурланликлар бу газетага камида 500 нусха обуна бўладилар, таҳририят эса уларнинг энг яхши ишларини, ютуқларини ўз саҳифаларида мунтазам ёритиб туради. Дарвоқе, бундай келишув Хивадаги Маъмун академияси раҳбарияти билан ҳам тузилди.

Тўқувчилар билан суҳбатимиз оёқлаб қолганида қизлардан бири хоразмликларга хос шаддодлик билан:

— **Обуна мавсумида муҳаррирлар тез-тез келиб туришади, кейин эса мутлақо кўринмай кетишади, ишқилиб яна шунақа бўлмасин-да,** — деди. Биз учовлон «шунақа бўлмайди» деб уларни ишонтирдик.

* * *

Хива туманидаги Рўзмат Мадаминов номли жамоа хўжалигидамиз. Марҳум раис 44 йил умр кўрган холос, айни куч-қувватга тўлган чоғида тўсатдан вафот этган. Айтишларича, раис спортга, аҳоли саломатлигига алоҳида эътибор берган. Колхознинг футбол жамоаси республика миқёсидаги мусобақаларда иштирок этган. Ўлимидан атиги бир неча кун аввал ҳам Тошкентда ёш футболчиларнинг ёнида турган...

Шу хўжалик ҳудудида Нажмиддин Кубро ҳазратларининг оналари дафн этилган зиёратгоҳ жой бор. Биз уни ички бир туғён билан тавоф қилдик. Шу ерлик оқсоқол Қуръон сураларидан тиловат қилди, бундан етти-саккиз юз йил аввал қурилган ва деярли сақланган ёдгорлик тўғрисида батафсил сўзлаб берди.

Ҳамкорларимиздан бирининг айтишича, бир вақтлар шу зиёратгоҳ атрофларини одамларга уй-жой қуриш учун ажратмоқчи бўлишганида, марҳум раис қаттиқ туриб қаршилик қилган **«Қўйинглар, бошқа ёқдан жой берайлик, вақти-соати келиб бу ерлар зиёратгоҳнинг ҳурмати боғ-роғ бўлиб кетиши мумкин»,** деган экан.

Колхоз маданият саройида Рўзмат Мадаминов ҳаёти ва фаолиятига доир маълумотлар анча. Бу ерда қадим Туркистондан чиққан буюк алломаларнинг ҳикматли сўзлари жуда таъсирчан қилиб ёзиб қўйилган. Мактаб ўқувчилари тарих, адабиёт, одоб ва аҳлоқ, маънавият дарсларини бемалол шу ерда ўтказишлари мумкин.

Эътиборимизни шу сарой ичида жойлашган тарихий музей экспонатлари тортди. Мезбонларни мақташ эмас, бор гапни айтганда, баъзи тарихий кўринишлар ўзининг ҳаққонийлиги, табиийлиги билан одам ақлини шоширади. Мана, бир жойда колхоз қурилишининг дастлабки йилларида икки-уч киши столга энгашиб, қилинадиган ишларни муҳокама этмоқдалар. Яқин бориб ҳам ясама эканлигини била олмайсиз. Кираверишда ёш деҳқоннинг хонадони тасвирланган. У даладан жуда ҳориб, аммо уруғ бехато униб чиққанидан мамнун ҳолда қайтгандай. Кўзларида шу мамнуният яққол кўриниб турибди. Бир пиёла чой ичса, бироз мизғиса бўлди — яна далага отланиши мумкин. Олдида умр йўлдоши, шарқона ҳаё билан, худди уч кунлик келинчаклардай ороланиб, қимтиниб, юзининг бир қисмини ҳатто турмуш ўртоғидан ҳам яшириб чой узатмоқда. Ортиқча бир сўз ҳам қўшаётганимиз йўқ, жуда таъсирчан лавҳа. Музейни томоша қилаётган меҳмонлардан биттаси шу жойга келганда, ёнбошлаб ётган деҳқонга...салом бериб юборганини айтишди.

Бу лавҳага эътиборингизни қаратаётганимизнинг иккита боиси бор. Биринчиси, халқимиз маънавияти нақадар бойки, шу битта чой узатишнинг ўзида бу бойлик худди марварид шодаларидай товланиб, жилоланиб турибди. Иккинчидан, кейинги пайтларда бундай тарих музейларига кўп жойларда эътибор сусайди. Нега, деб сўрасангиз, баъзи мутасаддилар: «Ҳа, энди бунақа музейлар Шўролар замонидан қолган бир кўргазма-да», дейишади. Шўролар замонида тарих музейлари деярли ҳар бир туманда, ҳар бир қишлоқда ташкил этилган ва унинг экспонатлари «Кўриб қўйинглар, халқ илгари қанчалар қашшоқ яшаган, қанчалар маданиятсиз бўлган, ёнбошлаб олиб, ёғоч қошиқда овқат еган, ўчоқда ош пиширган, омочда ер ҳайдаган» деган таънани миямизга қуяр эди, хуллас мақсад камситиш эди. Бизнингча, бундай музейларни қайтадан тиклаш керак. Болаларимизга қадим ўтмишимиз тўғрисида адолатли ҳикоялар айтиб бермоғимиз зарур. Токи ота-боболаримиздан қолган осори-атиқалар ёш авлодга ўтмишда бизда жуда катта турмуш маданияти бўлганлигини, ўрта асрларда, ундан анча олдин ҳам қишлоқларимизда пўлат эритилганлиги, нозик шиша идишлар ясалганлиги, ҳунармандчилик, илм-фан бениҳоя тараққий этганлигини ва ниҳоят, раъият билан муомалада буюк бир адолат ҳукм сурганлигини кўрсатиб турсин. Бизни узоқ йиллар қора ўчоққа ўт қалаб кун кечиргансизлар, дея камситиб келишди. Энди қарасак, бунингда ҳикмати бор экан. Ҳозир дунёнинг мана-ман деган мамлакатларида, масалан, Япония, Хитой, Франция ва бошқа жойларда муҳташам ресторанларда таомлар хўрандаларнинг кўз ўнгида замонавий ўчоқларда пиширилади. Бутун Европа колбаса — «қўлбости»ларни дудлашни бизнинг мўриларимиздан ўрганганлиги ҳам сир эмас.

* * *

Хоразмни хўб айландик. Одамлар билан эски қадрдонлардай мириқиб суҳбатлашдик. Боғбонлар, шоликорлар, ғаллакорларнинг авжи баланд. Аммо пахтакорлар... бироз ийманишади. Режа уддаланмай қолди. Бунақа бўлиши ҳеч қачон кутилмаган эди-да. Худди тўйингизга таклиф этилган машҳур ошпаз паловни ўхшата олмай қолганидек, бу йил пахта хирмонлари ўхшамай қолди. Ғўзани кўсак қурти босди. Октябр бошларида қаттиқ совуқ туриб, деҳқонни жиддий ташвишга солди. Кимдир йўлини қилиб маълум ҳосилини сақлади, кимдир... Лекин, очиқ айтиш керак, хоразмлик пахтакорлар эсанкираб қолганлари йўқ. Эҳтимол, ўша машъум совуқ улар учун катта сабоқ бўлар, даланинг усти очиқ, деҳқон ҳамма нарсага тайёр туриши керак, дегандай, уларнинг ҳушёрлигини оширар... Ҳар ҳолда биз «э, нима бўлса бўлди» дея қўл силтаётган одамларни кўрмадик. Аксинча, келгуси йил ҳосили тараддуди бошлаб юборилганлигига шоҳид бўлдик. Режасини уддалай олмаган бир хўжалик раиси биздан ўтиниб илтимос қилди: **«Бир бўлди, бўлди-да, ёшуллилар, келаси йили бу йилги кемтикни ҳам тўғрилаймиз. Ўшанда бир келасизлар, бир келасизлар-да...».**

Сафаримиз чоғида вилоятда амалга оширилаётган маданий-маънавий тадбирларга алоҳида қизиқдик. Бизни қувонтирган нарса шу бўлдики, тўй-ҳашамларни қисқартириш, маросимлардаги ортиқчаликка қарши кураш маҳалла оқсоқоллари билан маслаҳатлар бу ерда анча олдин бошланган экан. Урганч шаҳри маҳаллаларида бўлиб ўтган бундай суҳбатлар бугун энди вилоятнинг барча туман ва қишлоқларида давом этмоқда. Жумладан Шовот туманидаги «Соҳибкор», Урганч тумани Охунбобоев номидаги, Хонқа тумани Ш. Рашидов номидаги хўжаликларда бўлиб ўтган давра суҳбатлари кўпчиликда катта қизиқиш уйғотган. Яқинда ташкил этилган «Мулоқот» жамоатчилик кенгаши маънавий-маърифий ишларни мувофиқлаштириб бориш, ёшлар тарбиясига доир тавсиялар ишлаб чиқариш билан шуғулланмоқда. Вилоят клублари ва кутубхоналарида (уларнинг сони 667 та, бордию бу муассасаларнинг ҳар бири адабиёт газетасига бир нусхадан обуна бўлишса, айни муддао бўлур эди — муҳаррир.) ўтказилаётган оила ва унинг жамият ҳаётидаги ўрнига доир тадбирлар ўзининг яхши самараларини бермоқда. Театр ҳаёти анча жонланиб қолди. Бундан атиги 5 йил аввал ташкил топган Хива қўғирчоқ театри бугун ўзининг доимий томошабинларига эга. Оилавий ансамбллар кўриги Хоразмда бошқа вилоятларга нисбатан анча жонли ўтган. Талабгор кўп, ғолибни аниқлаш осон бўлмаган. Ҳазорасп туманидаги Овшар қишлоғида истиқомат қилувчи Бекчонбой Тожиевлар оиласи маҳоратига ҳайъат аъзолари тан беришиб,ғолибликка тавсия этишган. Тожиевлар оилавий дастаси ансамблларнинг Жиззахдаги республика кўригида фахрли ўринни эгаллашди. Кимнинг-ким имкони бўлса, шу Тожиевлар оиласи маҳоратини ўз қулоғи билан эшитиб кўрсин.

Хоразм сафаридан юртимизнинг нақадар бойлиги, маънавиятимиз илдизлари нақадар бақувватлиги, одамларда эртанги истиқбол кунларига ишонч мустаҳкам эканлигига яна бир бор амин бўлиб қайтдик. Аму қирғоқларида учрашиш ҳаммамизга яна кўп бор насиб этсин, илоҳим.

Ҳамид ҒУЛОМ,
Иброҳим РАҲИМ,
Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

ВАТАН ТАРИХИ — МУҚАДДАСДИР

Ватан тарихи муқаддасдир. Бу тўғрида матбуотимизда кўп ва хўп ёзилди. Зеро, келажаги буюк Ўзбекистонни яратишнинг асосий шарти бўлган миллий ўзликни англаш,миллий онг, миллий тафаккурни уйғотиш, миллатпарварлик, ватанпарварлик каби комил инсонга хос дунёқарашни такомилига етказишда Ватан тарихини билиш ғоят муҳимдир.

Ҳар бир миллатнинг том маънодаги миллий тараққиётида Ватан тарихи билан маълум ва нисбий маънода фақатгина она тили фани рақобат қилиши мумкин. Аммо Ватан ҳур, озод ва мустақил бўлмаса миллий тил равнақи ҳам нурсизланиб қолади. Ватанимизнинг қарийб 150 йилга яқин мустамлакачилик асоратидаги даври бунга ёрқин мисолдир.

Ватан тарихининг ана шу оламшумул тарихий ўрни ва тарбиявий жараёндаги беқиёс аҳамиятини юксак даражада тушунган ва қадрлаган Ўзбекистон Президенти Ислом Каримов мамлакат мустақиллигининг биринчи кунидан бошлаб бу масалага катта эътибор бериб келмоқда. Юртбошимизнинг деярли ҳар бир чиқишида, нутқ ва мақолаларию серқирра ва сермазмун асарларида Ватан тарихини яратиш ва уни ўрганишнинг нечоғли зарурлиги масаласига республика жамоатчилигининг диққат-эътибори қаратиб келинмоқда. Шахсан Ислом Каримовнинг саъй-ҳаракати туфайли бугунги кунда Ўзбекистоннинг ҳаққоний ва илмий тарихини яратиш масаласи давлат сиёсати даражасига кўтарилди. Шу йил 26 июнда бир гуруҳ тарихчи олимлар ва ижодкор зиёлилар билан ўтказган суҳбатлари бу фикрнинг асосли ифодасидир.

Мазкур мулоқот чоғида Президентимиз моҳир ва ишбилармон давлат арбоби, иқтисодиёт илмининг зукко билимдонигина эмас, айни пайтда она Ватанимиз тарихидан ҳам ҳар қандай тарихчи ҳавас қилса арзийдиган билим соҳиби эканлигини намойиш қилди. Суҳбат давомида давлат раҳбари Ватан тарихининг жамиятнинг ҳар бир аъзоси учун нақадар катта аҳамиятга эга эканлигига алоҳида тўхталиб шундай деди: **«Ким бўлишидан қатъий назар, жамиятнинг ҳар бир аъзоси ўз тўмишини яхши билса, бундай одамларни йўлдан уриш, ҳар хил ақидалар таъсирига олиш мумкин эмас. Тарих сабоқлари инсонни ҳушёрликка ўргатади, иродасини мустаҳкамлайди».**

Бир сўз билан айтганда, республика Президенти қарийб тўрт соат давом этган мазкур суҳбатида Ватан тарихининг жамият аъзоларининг дунёқарашини шакллантиришдаги ўрнини асослаб берибгина қолмай, мамлакат тарихчи олимларига Ўзбекистоннинг ҳаққоний ва илмий асосланган тарихини яратишнинг назарий-илмий ва методологик йўл-йўриқларини ҳам кўрсатиб берди.

Ўз-ўзидан савол туғилади: Ўзбекистон раҳбарининг бундай оталарча ғамхўрлиги ва эътиборига биз — мамлакат тарихчи олимлари қандай амалий иш билан жавоб бермоқдамиз? Бугунги кунда Ватанимизнинг ҳаққоний, илмий асосланган тарихини яратиш ва уни ўрганиш ҳақидаги ишлар қай аҳволда? Инсоф юзасидан айтадиган бўлсак, тарихчи олимлар, бу борада Ватан, миллат ва Президентимиз олдида жамиятнинг барча аъзоларига қараганда ҳам юзимиз шувитлигини, кўзга кўринарли ва мақтанса арзигулик бирор бир ишни қойилмақом қилиб қўймаганлигимизни очиқдан-очиқ тан олишимиз керак. Тарих фани мустақил жумҳуриятимизнинг ижтимоий-иқтисодий тараққиётидан анча орқада қолиб кетган эди. Бугунги кунда мустақиллигимизнинг саккизинчи йилига қадам қўйган бўлсак-да, аксарият тарихчи олимларимиз шўролар ва комфирқа мафкураси ботқоғидан қийинчилик билан чиқа бошлаганлари ҳеч кимга сир эмас. Ана шу сабаб туфайли ҳам Ватан тарихини яратиш ишида сусткашлик бўлди. Республика матбуотини мунтазам кузатиб бораётган ҳар бир киши бунга имони комил. Сув ва ҳаводек зарур бўлган миллий мустақиллик ва миллий тикланиш мафкураси асосида ёзилган Ўзбекистоннинг ҳаққоний илмий тарихини [illegible] айрим тарихчи олимлар «Ўзбекистон тарихини олий ўқув юртларида нима учун ўқитиш керак, у мактаб фани-ку? Олий ўқув юртларида Ўзбекистон тарихини эмас, жаҳон халқлари тарихини ўқитмоқ керак» деган бемаъни сафсаталар билан банд бўлишди.

Ўзбекистоннинг ҳаққоний илмий асосланган тарихини яратиш ва уни ўрганишни йўлга қўйиш учун балки тарихчиларнинг илмий салоҳияти етишмагандир? Йўқ, бундай деб бўлмайди. Ўзбекистон ФА Тарих институтида, республикадаги 58та олий ўқув юртида, Давлат ва Жамият қурилиши академиясида, Ўзбекистоннинг янги тарихи марказида фаолият кўрсатаётган тарихчи олимларни ҳам бирга қўшиб ҳисоблайдиган бўлсак мамлакатимиз тарих илми жуда катта имкониятларга эга эканлигини кўрамиз. Аммо ҳамма муаммо шундаки, токи Вазирлар [illegible] мақсадга йўналтирилмаган ҳолда тарқоқ фаолият кўрсатиб келган эди. Мана энди қўлимизда республика Вазирлар Маҳкамасининг муҳим тадбирлар белгиланган қарори бор. Қарорни рўёбга чиқариш учун тарихчиларимиз ҳам, илмий-ташкилий ишга раҳбарлик қилаётган муассасаларимиз жамоалари ҳам енг шимариб ишлашлари зарур. Чунки гап мустақил Ўзбекистон фуқаролари, келажак фарзандлари она тарихни ўқиб ўрганадиган Ватан тарихини яратиш устида бормоқда. Агар биз Ўзбекистоннинг кўп томли тарихини яратишни бош муддао ва вазифа қилиб қўядиган бўлсак, ана шу мақсад йўлида республикадаги барча илмий кучлар имкониятидан янада самарали фойдаланишимиз керак.

Икки оғиз сўз Ўзбекистоннинг янги тарихи маркази хусусида. Бундан икки йил муқаддам республика Президенти Ислом Каримовнинг [illegible] Ўзбекистон Президенти ҳузурида ташкил этилган Давлат ва жамият қурилиши академияси қошида Ўзбекистоннинг янги тарихини яратиш маркази иш бошлаган эди. Орадан икки йил вақт ўтди ва эндиликда биз бу илмий жамоанинг амалий ишлари нимадан иборатлигини сўрашга ҳақлимиз.

Хуллас, айтмоқчимизки, Президентимиз Ислом Каримовнинг оқилона ва қимматли фикр-хулосалари, маслаҳатлари ва кўрсатган йўл-йўриқларига амал қилсак, республикамиздаги жуда катта салоҳиятга эга бўлган тарихчи олимларни ягона мақсад йўлида бирлаштирсак, ташкилий ва раҳбарлик ишларидаги чалкашликлар, тўсиқлар ва ғовларни бартараф қилиб ҳамма куч ҳамда имкониятларни Ўзбекистоннинг ҳаққоний ва илмий тарихини яратиш ва ўрганишдек олижаноб ва улуғвор ишга сафарбар этсак, албатта кутилган натижаларга эришамиз. Бу Ўзбекистоннинг барча миллат ва элатлари олдида Ватан ва фарзандлик бурчидир.

Шоди КАРИМОВ

ФОШ ЭТИШНИНГ КАЛИТИ–ТАФАККУР

Китобингизни ўқидим

Файзулла Қиличев
«Бургут чангалида...»
детектив қиссалар, ҳикоялар
«Адолат» нашриёти, 1998

Детектив асар воқеалари жуда катта мантиқ асосига қурилмоғи ва унинг моҳияти теран фалсафий тафаккур кўмагида очилмоғи лозим. Ана шундагина асар жиноят хусусида ёзилган лавҳа, бадиий ва ҳужжатли очерклардан фарқ қилади, чинакам бадиий асар даражасига етади. Таниқли ҳуқуқшунос, ёзувчи Файзулла Қиличевнинг «Бургут чангалида» номли китобига кирган қисса ва ҳикоялар айни шундай хусусиятга эгалиги билан китобхонни мамнун этади. Маълумки, «детектив» атамаси лотинча: фош этиш, инглизча: очилиш, жосус, деган маъноларни англатади. Бундан кўринадики, мазкур жанрдаги асарлар воқеалари бирор жиноий ишнинг фош этилишидаги саъй-ҳаракат асосига қурилади. Албатта, шунинг ўзи билан чекланиб қолинмайди, балки жиноятнинг келиб чиқиш сабабларини, моҳиятини, ижтимоий-социал асосларини ҳам очиб бериш талаб этилади. Шундагина бундай асарлар жамиятни энг хавфли иллатлардан фориғ қилишга, инсон қалбининг, руҳининг иллатлардан тозаланишиға, бир сўз билан айтганда, маънавиятга хизмат қилади. Китобдаги асарларни ўқиганда муаллифнинг мазкур жанр талабини жуда яхши ҳис этганига гувоҳ бўламиз.

Китобдаги биринчи қисса «Йўлбарс териси ёпинган тулкилар» деб номланган. Қисса Ўзбекистонимизда яқин ўтмишда бўлиб ўтган воқеалардан ҳикоя қилади. Воқеаларнинг кечиши, қаҳрамонларининг фаолияти шунчалик танишки, қиссани ўқиш жараёнида китобхон унда чиндан бўлган воқеаларнинг ёзувчи бадиий тўқимасига маҳорат билан уйғунлашиб кетганидан қониқиш ҳосил қилади. Мушоҳада қила туриб, масаланинг моҳиятини, яъни асардаги воқеалар ёзувчининг ҳаётий ҳодисалардан чиқарган катта бадиий умумлашмаси эканлигини, республикада шўро тузуми инқирози арафасида рўй берган ва авж олган жиноятларнинг асл илдизининг қаердалигини англаб етади. Бу масала қиссада полковник Пирсов, Лаптев каби амалдорлар образи орқали инкишоф қилинади. Милиция майори, лейтенант мундиридаги тўда бегуноҳ одамларнинг меҳнати эвазига топган бойликларини сариёғдан қил суғургандек, таҳдид ва қўрқитув воситасида шилиб кетишади ва сувға тушган тошдек, изсиз ғойиб бўлишади. Ҳар бир нарсанинг ибтидоси билан бирга интиҳоси ҳам бўлгандек, мазкур тўда фаолияти ҳам якунини топади. Жабрланган Бекпўлатовнинг ўз қисмати ҳақида милицияга мурожаат қилиши, оғир жиноятларни тергов қилиш бўйича Ортиқбой Қосимов раҳбарлигидаги махсус «Чақмоқ» деб номланган тергов-қидирув ишининг тадбирли ва ташкилий жиҳатдан ғоят пухта олиб борилиши натижасида Бугаев раҳбарлигидаги тўда қўлга олинади. Қиссанинг иккинчи қисмида воқеа-ҳодисаларнинг шиддатли ривожи эмас, балки мантиқий тафаккур ҳаракати етакчилик қилади. Бошқача айтганда, воқеалар тизими, йўналиши детектив жанр талаби ўзанига тушади.

Шерматжон иш юзасидан мулоҳазаларини раҳбари капитан Мамаюсуф Мирзаевга айтгач, жиноятнинг туб илдизи бир қадар ойдинлаша бошлайди. Бироқ кўп ўтмай Мирзаев ўлдириб кетилади. Бу ҳодиса бир томондан Шерматжонни хушёр торттирса, бошқа тарафдан устозининг руҳи олдидаги бурчни бажаришга маънавий даъват бўлиб хизмат қилади.

Шерматжон ҳар бир воқеани, энг кичкина деталигача тафаккури элагидан ўтказади, хулосаларига мантиқий далиллар, асослар топгач, бир тўхтамга келади ва амалий ишга киришади. Мирзаев иши бўйича терговни республика прокуратураси тергов юритиш бошқармасининг бошлиғи Лаптевга топширилади. Бу ишга унинг ўта лоқайдлиги Шерматжонда шубҳа уйғотади. Синчков ходим одатига кўра, фикр-ўйларини батамом мазкур шубҳани асослашга йўналтиради. Орадан кўп ўтмай Шерматжон Мирзаевнинг ўлдирилишига доир материаллар — сўроқ баённомалари, экспертиза хулосалари ва бошқа маълумотлар билан Лаптев қабулига кирганда, у бу материалларга қайрилиб ҳам қарамайди, телефонда ким биландир «боши ёрилгудек бўлаётгани, тезроқ ишхонадан «арқонни узиш» кераклиги» ҳақидаги гапини давом эттиради. Телефондан бўшаган чоғда ахборотини давом эттирмоқчи бўлган Шерматжонга бепарволик билан: «буларни қўятур, бошқа гап чиқиб турибди», дейди ва Шерматжонга бугун бир жойга бориши, шунга совға тайёрлашини буюради. Кечқурун совғани кўтарган ҳолда Лаптев айтган жойга боришгач, Шерматжон хонадон эгаси полковник Савелий Пирсовни кўрганда, ўзининг дедуктив методи асосида ясаган хулосалари асосли эканига тўла ишонч ҳосил қилади. Айниқса, залга кираверишда, эшик олдидаги кулранг айиқ терисига, унинг чап биқинидаги ўқдан қолган из-тешикка кўзи тушганда, жиноятчиларнинг раҳнамоси ва Бугаевнинг сирли ўлими сабабчиси кимлигини аниқ ҳис қилади. Зеро, тери Отахоновнинг уйидан Бугаевлар тўдаси томонидан олиб кетилган айиқ териси эди. Бундан ташқари, хонадаги қимматбаҳо буюмларнинг кўпчилиги унга таниш эди. Лекин Пирсовни жиноятчи сифатида дарров қўлга олиш осон эмас...

Ф. Қиличев айни шундай вазият, ҳолатлар тасвирида ҳуқуқшунос, файласуф ёзувчи сифатида иш кўради: ҳар бир детални мантиқан мустаҳкам асослайди, кўл етмас жиноятчиларнинг жиноятларни фош қилиш йўлларининг реал далилларини қонунлаштиради. Оқибатда халқнинг бошига қатағон солган десантчиларнинг ниқоби шилиниб, уларнинг ҳақиқий башаралари очиб ташланади. Муҳими, қиссада республикамизда 80-йилларда рўй берган адолатсизликларнинг, қуролли жиноятчиликнинг асл илдизи, моҳияти таъсирчан кўрсатиб берилгани, «катта оғалар»нинг шайтон ҳам лол қоладиган найрангларидан барчани огоҳ этганидир. Асардан, ўз навбатида, мустақиллик халққа нима берди, деган саволга табиий жавоб келиб чиқади, ҳурриятимиз моҳияти чуқур англашилади. Қисса воқеалари, унинг замирига сингдирилган ёзувчи ғояси бунга имкон берадики, асарнинг ижтимоий-сиёсий қиммати ҳам худди ана шундадир.

Маълумки, жиноятнинг фош этилиши, адолат тантанасининг калити тафаккурдадир. Тафаккурнинг асоси эса бой, теран билимдир. Ҳар қандай касб эгаси, касби бўйича профессионал билимга эга бўлмаса, ундан жамият наф кўрмайди, кишилар қалби ундан шикаст топади. Қалби шикаст топган инсон одамларга ишончини йўқотади, ҳаётга лоқайд қарайди. Лоқайдлик иллатларни юзага келтиради. Китобдаги «Занжир» қиссасида ана шу ҳаётий ҳақиқат воқеалар силсиласи, қаҳрамонлари фаолияти воситасида асослаб берилган.

Қисса жиноят тасвири билан бошланади: икки киши бир одамнинг бошига алланарса билан уриб, уни сувга ташлаб юборишади. Жиноятни очиш терговчи Халиловга топширилади. Бироқ у ишни мутахассисга хос синчковлик, чуқур тафаккур асосида эмас, нарса ва ҳодисаларнинг зоҳирий асосига суянган ҳолда иш кўради. Яъни жиноят содир бўлган жойга борган мотоцикл маркасига, ўлимдан олдин бўлган жанжалга, уйдан топилган болтага орқа қилиб, марҳум Оқназаровнинг собиқ хотинининг эри, бегуноҳ Арниёзовни қўлга олади. Ўзи эса гўё жиноятни тезда очганидан мамнун бўлади. Лекин вилоят терговчиси Муроджон Азизовнинг билими, чуқур мулоҳаза билан ишга киришиши туфайли адолат қарор топади. Боз устига Оқназаров билан боғлиқ равишда яна савдо базаси директорининг қотили ва қабристондаги эски қабрларни сотиш операцияси ҳам фош этилади.

Азизовнинг жиноятни фош қилиш йўлида олиб борган ишлари, ҳар бир ҳодиса таҳлилига тафаккури инкишофини ўқиган китобхон рўй бераётган воқеаларнинг таҳлилига беихтиёр кириб кетганини ўзи сезмай қолади. Демак, қисса кишини хушёр торттиради. Бу эса, иллатларнинг, жиноятларнинг олдини олишнинг, жиноятчи жазосиз қолмаслигига ишонтиришнинг кучли асосларидан биридир. Қиссанинг ижтимоий, ахлоқий қиммати, маънавият тарбиясидаги аҳамияти ана шундадир.

«Мўйна пўстин» қиссасида Ғарб детектив асарларидан бизнинг миллий детективимиз кескин фарқ қилишини кўрамиз. Чет эл детективларида ёзувчининг жиноятга муносабати аниқ бўлмайди, жиноятни фош қилиш йўлида полициячиларнинг кўрсатган жасорати, топқирлиги тасвири етакчилик қилади, муаллифнинг жиноятга муносабати сезилмайди. Қолаверса, жиноятнинг келиб чиқиш сабаблари таҳлил этилмайди, балки жиноятчиларнинг кирдикорларига қизиқиш эътиборда тутилади. Бунинг қандай оқибатларга олиб келиши аён. Ф. Қиличевнинг асарлари жиноятни шафқатсиз қоралаши, жиноятчиларга нисбатан нафрат уйғотиши билан муҳимдир. «Мўйна пўстин» қиссасида Темиржоннинг ёлғиз онасидан жудо қилингани, кимсасиз қолган уйга сиғмай, унга киришга юраги бетламай, узоқларда ишлаб юриши, қайғу чекишини ўқиган китобхон жиноятчиларга бефарқ бўлолмайди. Айни пайтда мунгли, изтиробли тақдир тасвири жиноятчилар қалбига ҳам таъсир кўрсатиб, уларда шафқат туйғусини уйғотиши мумкинлигига киши ишонади.

Ф. Қиличевнинг детектив жанр йўлидаги маҳорати ҳикояларида ҳам кўринади. «Бургут» ҳикоясида Ҳумоюн бобо меҳрибон аёлидан айрилгандан сўнг, ёлғиз қолади. Нимагадир одамлар ҳам уни ёлғизлатиб қўйишади. Унинг бирдан-бир суянгани, ҳамдарди бургут бўлиб қолади. Ягона ўғлининг тақдирига ҳам атрофдагилар бефарқ қарайдилар. Оқибатда ўғил ўқиш ўрнига маишатга берилади, нашавандга айланади ва пулларига эга бўлиш йўлида отасини ўлдиради. Ҳумоюн чолнинг ўчини олган бургут унинг кўзларини ўйиб, ҳалок қилади. Бургут образида теран рамзийлик бор.

Жиноятчилар анойи эмас, улар ўта айёр, ҳушёр, ҳатто қонунларни ўзлаштирган бўлишади. Буни ҳис қилмаслик кишига панд бериши мумкин. «Қўрқув» ҳикояси ана шундан сабоқ беради. «Чалпак ёққан кун» ҳикояси эса жамиятдаги энг катта иллат — порахўрликни фош қилишга бағишланган.

Китобга жуда топиб, рамзий ном қўйилган. Маълумки, бургут ҳушёр, мағрур, жасоратли қуш. У қасд қилганидан қайтмайди. Демак, жиноятқорлар ҳам қисса қаҳрамонлари М. Мирзаев, Ш. Холматов, О. Қосимов, М. Азизов каби бургут хусусиятига эга бўлган диёнатли, ўз ишига фидойи кишилар чангалидан қутулиб қололмайдилар. Бу ҳақиқатдир.

Китобга киритилган асарлардаги воқеа-ҳодисалар қурилиши, сюжет тизими, қаҳрамонлар хатти-ҳаракати тасвири шуни кўрсатадики, муаллиф кейинги асарларида ҳаётий мантиққа ва психологик детерминизм талабларига янада жиддий эътибор бериши лозим. Қиссаларда айни шу жиҳатдан сакталиклар учрайди. Умуман олганда, мазкур тўплам ўзбек детектив адабиёти тараққиётига қўшилган муҳим ҳиссадир.

Ҳакимжон КАРИМОВ,
филология фанлари доктори,
профессор

Ғайбуллоҳ ас-САЛОМ

ОЛАМ ЯРАЛГАНДИР ЭЗГУЛИК УЧУН

* * *

Имом бўлиб келмишлар Хўжа Исмойил,
Иймон олиб келмишлар Имом Бухорий.
Қопқаларни катта очинг ёронлар-ей,
Истиқлол деб келмишлар Имом Бухорий.

* **

Бухорий Бобожон, Бухорий Бобо,
Юртни кезинг фариштамонанд.
Саҳиҳ инсон, аз рўйи савоб,
Қурдик Сизга бир Боғи Баланд.

* * *

Зувалам йўғрилган қора тупроқдан,
Тупроқдир мен учун асл ноёб маъдан.
Нурман деб дуч келма тавқи лаънатга,
Тупроқни кўзга сурт тупроқ бўлмасдан.

* * *

Фариштага қиёс қиларлар мени,
О! Фаришта бўлиш эмасдир осон!..
Малоик юрибди ортимдан, инон,
Одам бўлсайдим деб бақадри имкон.

* * *

Мурод ҳосил бўлар, муддао кам-кам,
Тавба-тазарруни қилмагил канда.
Азиз, мукаррамсан, сарвари олам,
Шафқатинг бор қадар мўминсан, банда.

* * *

Нажот истаюрсан, истайсан нажот:
Яхшиликка юр, манманликни от.
Оллоҳ мададкордир, Оллоҳ буюк зот,
Ўзи ҳожатбарор — Қозиюл Ҳожот.

* * *

Олам яралгандир Эзгулик учун,
Эзгулик тилсимин очабер, инсон.
Намойиш этгайсан Ақлнинг кучин,
Қабоҳат ёмондир, қабоҳат ёмон.

* * *

Ёмонларга ҳамроҳ бўлмангиз ҳаргиз,
Эзгуликка чоғлан, одамзот.
Салавот айтаман, эй умри азиз,
Ҳар бир нафасингга минг бир ҳасанот!

* * *

Яхшилик қилишга қолмаса илож,
Ёмонлиқ қилишдан тийил, нари қоч.
Бу ҳам ҳимматдандир, ҳам қиёмат қарз,
Виждон азобидан бўласан ихрож.

* * *

Кори хайр вобаста қутлуғ ниятга,
Дунё янгиланар, покланар юрак.
Қўлингдан келмаса Тоғни кўпормоқ,
Сангтарошга тила бир яхши тилак.

* * *

А? Рақиб кўп? Наҳот мусибатдир бу?
Наҳотки кимлигинг уларга боғлиқ?
Нотавон кўнгилга кўтир жомашув,
Бордан бор бўлару, йўқдан бўлмас йўқ.

* * *

Дерлар: кўпдир душман битта бўлса ҳам,
Бўлса ҳамки ожиз, митти, хору хас.
Юз нафар бўлса ҳам бил:
дўстларинг кам...
Лек ҳаёт донолар анжуманимас.

* * *

Юзта сохта дўстдан бир душман афзал,
Магарам бўлса у ўзига содиқ.
Сен бетамиздан қоч, тақдири азал
Қилиб қўйган бўлса уни мунофиқ.

* * *

Ғанимга тилайман тавфиқ ва рағбат:
У бор экан, мен ҳам қаторда борман.
Кутмайман ҳеч қачон ёғийдан шафқат,
Яхшига яхшиман, ёмонга ёмон.

* * *

Нега мухолифдан қўрқишим керак
Агар ўзим бўлсам бенуқсон, биллур?
Уни маҳв этмаклик лозимми бешак?
Менга бегонами инсоний шуур?

* * *

Ғанимим бисёр деб чекаверма ғам,
Рақиб ҳам керакдир жўмард инсонга.
Иссиқ-совуқни ҳам кўргайсан баҳам:
Заҳардан йўғрилар шифобахш малҳам.

* * *

Одамлар тоабад топар эътибор
Нечоғлиқ орттирган душмани қадар.
Бўлса гар мухолиф сенда юз нафар,
Демак, минг бор зўрсан,
соҳиб музаффар.

* * *

Сассиқ алаф, чирмовуқни экмаслар,
Ўзи чиқар тошу тузни таталаб.
Олчоқларга энтикиб кўз тикмаслар,
Қўрқма, юрсинлар гўрингга ғишт қалаб...

* * *

Дўстинг душман бўлар, сақлаб
юрсанг кин,
Душман дўст бўладир, агар дўст тутсанг.
Ўзинг баднафс эсанг, бўлавер амин:
Кўзинг тўймас ҳатто наҳангни ютсанг.

* * *

Ҳар нимарса борки тансиқ, сафоли,
Тириклик маскани, иқбол хаёли.
Ташвишланма жўра, аё Ғайбуллоҳ:
Дунё эмас дўсту душмандан холи.

«СОҲИЛ БЎЙЛАБ ЧОПАЁТГАН «ОЛАПАР»

ТВ пермералари

Ўзбекистон телевидениеси ходимлари уч оқшом Чингиз Айтматов қаҳрамонларини бир зум хонадонимизга олиб келгандек бўлдилар. Иродали, ақл-заковатли, саховатли, юксак ҳис-туйғуларга ҳамиша, ҳар қандай шароитда содиқ қоладиган Орган (артист С.Соҳибов), Эмрайн (арт. М.Кимсанов), Милхун (арт. Б.Исломқулов) билан учрашганимизда ҳаёт-мамот ва бурч, инсон зеҳни, мураккаб руҳияти, ушалмаган орзулари, мурувввати ҳақида ўйлашга яна бир бор зарурият сездик. Видеофилмдан эстетик завқ олдик, фалсафий ўйларга бериldик, гўзалликнинг ёрқин ифодаси инсонда, унинг қалбида эканлигини бу гал ҳам кўрдик. «Соҳил бўйлаб чопаётган «Олапар» каби мураккаб асарларни экранлаштиришга журъат этаётган телевидениенинг ижодий ва техник ходимлари изланиши давом этаётганига яна ишонч ҳосил қилдик.

Воқеалар, фожиа денгизда танҳо сузиб борган қайиқда содир бўлади. Олапарни эслатувчи тоғ жинсими, тепаликми, ҳар қалай, Кирискнинг эшитмайдиган, кўрмайдиган бу дўсти савлат тўкиб турганида атроф-муҳит тинч, осойишта кўринади. Довул келиб, сув ва шамол тўлқинлари қайиқларни, овчиларни бесаранжом қилганида, фавқулодда қалин туман тушиб, борлиқни зимистонга айлантирганида, денгиз дўстдан душманга айланади. Атрофни зулмат қоплаган дамлар видеофилмнинг марказий эпизодларини ташкил этади. Ҳаётида биринчи марта очиқ денгизга, овга чиққан ёш Кирискни ҳалокатдан қутқариб қолиш учун уч паҳлавон жонини фидо этиши жараёни намоён бўла боради. Бу матонатли кишиларнинг руҳий ҳолатига таъриф беришда режиссёр аввало ижрочилар имкониятидан фойдаланган. Артист С.Соҳибовнинг қаҳрамони Орган ўзини тутиши, доно сўзларни айтиши, ҳаёт тажрибасига таяниб иш кўриши, қўрқув билмаслиги билан ажралиб туради. Милхун ролидаги Б.Исломқулов Айтматов қаҳрамонининг саховатини, эҳтиросини, оғир синовларга бардош бериб, довулдек зулмат балоси олдида тиз чўкмай, ёш Кириск ҳақида ўйлашини, уни омон сақлаб қолиш учун ўзини жаҳаннамга отишини тасвирлайди. М.Кимсановни эса кўпроқ Эмрайннинг ўз фарзанди — Кирискка бўлган оталик меҳр-муҳаббати жўшган дамларида кўрамиз. Ота ўғлини — ўз авлодининг келажагини ўйлаб, қайиқни аста-секин тарк этиши, туман, шўр сув, зулмат ичра ғойиб бўлиши кадрлари таъсирчан. Қаҳрамоннинг кўз ёшлари, меҳрли нигоҳи ҳам, алами ҳам, фалсафий мулоҳазалари ҳам ёдимизда қолади.

Видеофилм ижодкорлари Айтматов яратган матнга катта ҳурмат билан қараганлари ва ундан кенг фойдаланишга уринганлари сезилади. Қаҳрамонларга, атроф-муҳитга таъриф беришда қисса саҳифаларига суянилган. Айтматов қаламига мансуб сўз, ибора гоҳ кадрда (актёрлар талаффузи, диалог назарда тутилмоқда), гоҳ кадр ортида (муаллиф номидан артист Иноғом Одилов ўқиган матн) янграб туради. Худди шу матндан келиб чиқиб, видеофилмнинг композицияси белгиланган: қиссадаги воқеалар асосан сақланган, айрим саҳифаларгина тушиб қолган. Мизансаҳналарни белгилашда, тасвир яратишда ҳам шу йўлдан борилган. Шу ўринда кадр ортидаги изоҳ, таъриф, бадиий таҳлил кўп ўринда қаҳрамонларнинг мураккаб дунёсини намоён этишга кўмаклашганини қайд этиш баробарида, баъзан кадрда айтиладиган сўзлар видеофилм эстетикасига мос келмаслигини ҳам айтиш лозим. Дастлабки кадрларда Органнинг қайиқ ёнига келиб, унга мурожаат этиши, унга қараб сўз айтиши шартли белгилардан ҳоли бўлган бу телеасарнинг бадиий тўқимасига мутлақо ёт кўринди. Баъзан худди шу қаҳрамоннинг ҳикояси, насиҳатлари, тасвир ила таърифланган муҳитни сўз билан ҳам ифода этиши ортиқча туюлди. Актёр Собиржон Соҳибовнинг қиёфаси шу даражада таъсирчан, мазмунликки, айтиладиган сўзга, баъзан диалогга ҳам эҳтиёж қолмайди.

Тасвирга келсак, рассом Шокир Ўрмонов, оператор Акмал Сулаймонов режиссёр билан ҳамкорликда ишлаб, студияда денгиз, туман, қайиқ ва ундаги тўрт қаҳрамонни кўрсатишда техник, овоз, электрон монтаж имкониятларидан унумли фойдаланганликлари кўзга ташланади.

Айтматов қиссасида таърифланган воқеаларда фақат тўрт денгиз қаҳрамонигина эмас, қора булут каби фавқулодда келган ва атрофни чулғаб олган туман, тиним билмаган денгиз, қайиқдагиларга узоқлардан мўралаб турган юлдузлар ҳам фаол иштирок этиб, бадиий образлар даражасига кўтарилиши лозим эди. Ҳозирча улар актёрлар ролларни ижро этадиган жой, қаҳрамонлар мурожаат этадиган объект сифатида намоён бўлган. Шу боис ҳам видеофилмнинг сўнгги кадрларида Кириск замонавий моторли қайиқда ғолибларча сузиб юришини кўрсатиш лозим топилган. Қиссадаги Кирискнинг кечаги куни, йўқотган дўстлари ҳақидаги лирик-фалсафий қўшиғи юзага кела бошлаши, юлдузлар ва яна бир мусаффо тонг ҳақидаги ўйлари, уларга мос келадиган сермазмун тасвирга имкон бўлмаган.

Шундай қилиб буюк замондошимиз, забардаст адиб Ч.Айтматовнинг етук қиссаларидан бири ўзбек юртида кичик экран нурини кўрди. Бу ҳолни алоҳида таъкидлаб ўтмоқчимиз. Чунки москвалик айрим журналистлар бу ёзувчининг асарлари эндиликда ўзга санъатлар вакилларининг эътиборидан қолганини айтганларидан хабаримиз бор.

Чингиз Айтматов билан суҳбатларимиздан бирида, «Соҳил бўйлаб чопаётган «Олапар»да кино, кинодраматургиянинг таъсири кучли, атроф-муҳит билан қаҳрамонларнинг ҳолати чамбарчас боғлиқ.., деган мулоҳазани билдирганимизда, Чингиз Тўрақулович шундай дегандилар:

— Ёқут театри бу асар бўйича спектакл яратибди. Бу мен учун кутилмаган воқеа бўлди. Уни Чикагога олиб бориб кўрсатишди. Пиеса ва спектакл нима сабабдан бунчалик қизиқарли чиқди? Эҳтимол, тасвирланган воқеалар уларга — Ёқут ўғлонларига яқинмикин!? Уларнинг ҳаёти ҳам маълум жиҳатдан денгиз билан боғлиқ-ку... Лекин спектакл таъсирчан чиқишига яна бир сабаб бор. Ёқут театрида янги, ўзига хос ҳикоя йўлини топишган. Саҳнада қайиқ ҳам бўлади, тўрт киши ҳам, лекин воқеалар фақат қайиқда содир бўлмайди. Спектакл қаҳрамонлари қайиқни тарк этиб, саҳнада кечаги, ундан олдинги ҳаётларидан лавҳаларни намоён этишади. Шу тариқа ҳаёт кўринишлари, бизнинг қаҳрамонлар иштирокида содир бўлган воқеалар тизмаси вужудга келади...

Чингиз Айтматовнинг бу сўзларидан кўриниб турибдики, у адабий асарнинг саҳнадаги ёки экрандаги талқинида янги эстетик йўлларни излашни табиий деб билади, театр ва кино талаб этадиган шакллардан фойдаланишга бўлган уринишни қўллаб-қувватлайди. Шу боис ҳам янги ўзбек видеофилмлари ижодкорлари «Соҳил бўйлаб чопаётган «Олапар» телеасарининг тажрибасидан сабоқ олишлари зарур.

Ҳамидулла АКБАРОВ

КИТОБ — МУРАББИЙ

Кутубхона — хазина

«Китоб (битик) — барча бунёдкорлик, яратувчилик ва ақл идрокнинг, илму донишнинг асосидир, ҳаётни ўргатувчи мураббийдир», — деган эди, буюк бобокалонимиз Амир Темур. Шарқнинг буюк олиму фозиллари бутун ҳаётлари давомида китоб шайдоси бўлганлар, билим хазинаси бўлмиш кутубхоналар ташкил қилиб, уларда минглаб нодир китоб ва қўлёзмалар сақлаб, уларни мутолаа қилганлар. Зеро, битик ҳамиша азиз. Барча замонларда қадрланган китоб, агар таъбир жоиз бўлса, инсониятни эзгуликка элтувчи йўлчи юлдуздир. Айни пайтда ҳам одамларнинг маънавий дунёсини бойитишда кутубхоналаримизнинг аҳамияти беқиёс. Бугунги кунда А.Абдураҳмонов номидаги Тошкент енгил саноат политехникумининг кутубхонаси ҳам ёш авлодни истиқлол руҳида тарбиялашнинг муқаддас масканларидан бири ҳисобланади.

Тажрибали мутахассис Рита Моисеевна мудирлик қилаётган бу илм хазинаси ўзининг 40 йиллик тарихи давомида қанчадан-қанча илм фидойилари, турли касб эгалари, ўқитувчи ва ўқувчиларга хизмат қилиб келяпти. Бу зиё масканида саксон мингдан зиёд илмий, тарихий, бадиий китоблар, санъат асарлари, дарсликлар, публицистик асарлар жамланган. Кутубхонада ҳар куни юзлаб ўқитувчи, талаба ва ходимларнинг ўз устларида ишлаши, мустақил ижод қилишлари, изланишлари учун барча қулайликларга эга бўлган шинамгина ўқув зали бор. Людмила Леушкина, Раъно Жалилова, Светлана Капустина сингари тажрибали, ширинсўз кутубхоначилар доимо китобхонлар хизматида.

Кутубхонада турли оммавий-ташкилий, тарбиявий-маърифий учрашувлар, савол-жавоб кечалари тез-тез ўтказилиб турилади. Ўтган ўқув йилида Абдулҳамид Чўлпон таваллудининг юз йиллиги кенг нишонланди, қадимий Бухоро ва Хива шаҳарларининг 2500 йиллик юбилейи муносабати билан илмий-назарий анжуманлар уюштирилди. Яқинда буюк сиймо, ватандошимиз, ҳадис илмининг султони Имом ал-Бухорийнинг 1225 йиллиги, фалакиётшунос олим Аҳмад ал-Фарғонийнинг 1200 йиллик юбилейларига бағишлаб савол-жавоб кечалари, давра суҳбатлари ўтказилди.

Куюнчак ходимлар кутубхонада «Буюк саркарда Амир Темур», «Буюк сиймолар», «Ватан ва ёшлар», «Ватандошимиз — Аҳмад Фарғоний», «Ҳадис илмининг билимдони», «Ўтмиш меросимиздан», «Ўзбекистон ва Жаҳон», «Ўлкангиз тарихини биласизми?», «Баркамол авлод — Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори» каби юксак дид билан безатилган кўргазмали стендлар ҳам ташкил этганлар. Кутубхонанинг ўқув залига кирсангиз тартиб билан қўйилган «Янги китоблар», «Буниси қизиқарли, ўқинг!», «Маънавият ва маърифат» бурчаклари кўзга ташланиб турибди.

Кутубхонанинг фаол аъзоларидан Б.Е.Куцовская, Р.Қалимбетова, Ш.Азимова, Ф.Ҳакимова, О.Тожибоева, С.Муҳитдинов сингари ўқитувчилар И.Алиева, З.Тўтиева, Т.Орипова, Ҳ.Бобораҳимова, Н.Аҳмаджонова каби мактаб ўқувчилари маданий ва маърифий тадбирларни ўтказишда кутубхоначиларга яқиндан ёрдам кўрсатмоқдалар. Биз фурсатдан фойдаланиб, ушбу маънавият масканида хизмат қилаётган кутубхоначиларнинг келгуси ишларига ривож тилаймиз.

Рашид БОЙТУЛЛАЕВ

Ўзбекистон Республикаси Маданият ишлари вазирлиги Қорақалпоғистон Республикаси давлат Ўлкашунослик музейи директори

Атагулла ХУДАЙБЕРГЕНОВнинг вафот этгани муносабати билан марҳумнинг яқинлари ва оила аъзоларига чуқур ҳамдардлик билдиради.

«ТУРКИЯ МАНЗАРАЛАРИ»

Доимий ҳамроҳ

Ватанимиз мустақилликка эришгандан сўнг жуда кўп ҳамюртларимиз хорижий мамлакатларда бўлиб қайтишди. Улар орасида олимлардан талабаларгача бўлган турли-туман касб эгалари бор. Ёш адабиётшунос Рустам Шарипов ҳам икки йиллик хизмат сафари билан Туркияда бўлиб, бу мамлакатнинг энг эътиборли ўқув юртларидан бири — Эге университетининг Адабиёт факультетида ишлади.

Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриётида чоп этилган Р. Шариповнинг «Туркия манзаралари» рисоласи ўзбек халқи билан Онадўли турклари ўртасида азалдан мавжуд бўлган тарихий ва маданий алоқалар муаммоси тадқиқига бағишланган бўлиб, унда тарихчи ва адабиётшунос олимларимиз учун фойдали бўлган бир қанча янги маълумотлар ўз аксини топган.

Рисоладан жой олган «Онадўли дурдонаси», «Бир дуторнинг икки тори», «Ўзбекистон такяси» мақолаларида Туркия тарихи ва бу мамлакатнинг йирик шаҳарлари, ўзбек ва турк халқларини азалдан бир-бирларига боғлаб келаётган қардошлик риштлари ҳақида қизиқарли маълумотлар келтирилади. «Аҳмад Заки Валидий Тўғон» мақоласида машҳур шарқшунос олим, Европа ва бошқа бир қатор мамлакатлар академияларининг фахрий аъзоси, Истанбул университети профессори ҳаёти ва ижоди билан, шунингдек, унинг «Бугунги Туркэли (Туркистон) ва яқин тарихи» китобидан олиб тайёрланган «Янги ўзбек адабиёти» мақоласи билан танишамиз.

Биринчи Жаҳон уруши иштирокчиси, Кавказорти жангларида яраланиб, асир тушган, сўнгра Красноярскдаги тутқун лагеридан қочиб, Туркистонга келган ва бу ерда узоқ вақт мобайнида ўқитувчилик қилган турк зобити Рожи Чақирўз ҳақидаги маълумотлар ҳамда унинг «Турк дунёси» журналида (1987) эълон қилинган хотиралари таржимаси рисоланинг энг қимматли қисмини ташкил этади. «Хотиралар»да XX аср бошларидаги Туркистон манзаралари, ўша даврдаги Тошкент, Бухоро, Чоржўй каби шаҳарларда юзага келган сиёсий, иқтисодий ва маданий ҳаёт ҳақида қимматли маълумотлар ўз аксини топган.

«Туркия манзаралари» рисоласи 500 нусхада чоп этилган. Китоб масъул муҳаррири филология фанлари доктори, профессор Наим Каримов.

КУЙГА ЙЎҒРИЛГАН УМР

Санъаткор умри гўё пиллапояларга ўхшайди. Унинг ижод маҳсули пиллапоялардан кўтарилиб камолот чўққисига эришади. Ҳар бир санъаткор шу чўққига интилиб яшайди. Изланувчанлиги, Аллоҳ берган истеъдоди туфайли шу чўққига эришганлардан бири моҳир санъаткор — устоз Аҳмад ака Одиловдир.

Устоз ижросидаги куйларни тинглар экансиз, бошқа созандаларга ўхшамайдиган бетакрор ижрочилик усуллари, созни садолантириш сирларига маҳлиё бўласиз. Аҳмад аканинг мавзу доираси кенг, у мумтоз куйлар билан бирга, замонавий композиторлар асарларини ҳам меъёрига етказиб ижро этади.

Аҳмад Одиловнинг илмий-методик кўрсатмалари; басталаган, чанг учун мослаштирган кўплаб куйлари, ноёб ўқув қўлланмалари, дарсликлари («Чанг учун дарслик» устози, профессор Ашот Петросянц билан ҳамкорликда, «Чанг учун гамма машқ ва этюдлар», «Чанг тароналари» биринчи, иккинчи, учунчи тўпламлари, «Ўзбек халқ чолғуларида ижрочилик тарихи», «Ўзбекистон композиторлари ижодидан», ўзбек халқ чолғулари учун асарлар тўплами, А. К. Назаров билан биргаликда) ва бошқа рисолаларидан маданият ва санъат ўқув юртларида қўлланма сифатида фойдаланилмоқда.

Мана, ярим асрдан кўп бўлдики, Аҳмад ака Тошкент Давлат консерваториясида мураббий-устоз. Унинг шогирдлари ичида Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артистлар: Фозил Харратов, Эргаш Тошматов, доцентлар Анвар Лутфуллаев, Илҳом Икромов, республикада хизмат кўрсатган ўқитувчи Фаррух Мирусмонов, Юнус Ражабий

номидаги мақомчилар ансамблининг мусиқа раҳбари Темир Маҳмудов, камина ва бошқалар бор.

Устоз Консерватория қошида республикада биринчилардан ташкил этилган Чангчилар ансамблининг раҳбаридир. Ансамбл жамоаси ўзбек мумтоз мусиқалари билан бирга, композиторлар асарларини ҳам моҳирона ижро этиб келмоқда. Ижодий жамоа республикамизда ҳамда Ҳамдўстлик давлатларида ўтказилаётган кўплаб байрамларда, кўрик-танловларда муваффақиятли қатнашмоқда. Таниқли бастакорлардан С. Жалил, Ҳ. Раҳимов, М. Насимов, И. Ҳамроев, Т. Тошматов ва бошқаларнинг махсус чангчилар жамоасига ёзилган турли жанрдаги кўплаб асарларини Ўзбекистон радиоси ва телевидениесида ижро этиб, мусиқасеварларнинг олқишига сазовор бўлаётган чангчилар ансамблига барча мусиқа асарларни Аҳмад аканинг ўзи моҳирона мослаштиради.

Қадимги чанг мусиқа созини қайта ишлаш натижасида унинг чанг-прима, чанг-тенор, чанг-бас каби янги турлари яратилди. Бу янги турларни яратишда Аҳмад ака устози, профессор А. Т. Петросянц раҳбарлигида фаолият кўрсатди. Ижрочиликнинг янги шакллари, услублари, шунингдек, халқ чолғуларида ижро этиладиган академик мусиқа йўналиши мактаби шаклланди ҳамда ривожланиб борди. Бу борада ҳам Аҳмад Одилов тинмай ижод қилди ва янги-янги йўналишларни асослаб, ижрога тадбиқ этди. Натижада бугун чанг чолғусида жаҳон куйларини нота билан ижро этиш учун тўла имкон яралди.

Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби, профессор, ҳукумат мукофотларининг соҳиби Аҳмад Одилов 70 йиллик муборак тўйини нишонламоқда. Кўп сонли шогирдлари, ҳамкасблари, мусиқасеварлар номидан устозни улуғ тўйлари билан муборакбод этамиз, ижодий муваффақиятлар, баркамоллик тилаймиз.

Рустам ХЎЖАЕВ,
доцент

Қутлаймиз

ЭЛ ЭҲТИРОМИДА

Ҳаётда шундай инсонлар бўладики, улар арбоблик ёки юқори обрў-эътибор талаб этиб, ҳар жабҳада от суриб, ўзини намойиш этишга уринадиган кишилар ёнида кўзга унчалик ташланмайди. Касбу корлари,қилган ва қилаётган ишлари, ижодлари билан мақтаниб юришмайди. Бироқ эл-улус, одамлар бундай камтар, заҳматкаш ва самимий инсонларга катта ҳурмат-эътибор билан қарайди. Қирқ йилдан ортиқ умрини ўзбек журналистикаси равнақига бағишлаган, кўплаб бадиий ва публицистик асарлари билан танилган Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасининг аъзоси, ёзувчи ва журналст Ҳамдам Эшонқулов ана шундай инсонлар сирасидан.

Ҳамдан Эшонқулов бахши-шоирлар юрти Нуротада таваллуд топди. Тошкент Давлат университетининг журналистика факултетида таҳсил кўрди. Илм олиш, ижодий изланишни у доимо меҳнат жараёни билан қўшиб олиб борди.

Ҳамкасблари Ҳамдан аками ҳақли равишда «чорва академиги» деб таърифлашади. Зеро, бу соҳанинг борки сиру синоати у киши учун кундай аён. Унинг «Ўзбекистон адабиёти ва

санъати» газетасида эълон қилинган «Яйловларда бахт бор, ташвиш бор» сарлавҳали туркум мақолалари муштарийларимизга яхши таниш. Турли йилларда чоп этилган «Чўпон табассуми», «Ғозғон камалаги», «Чорва академиги», «Яйлов ташвишлари» ва бошқа китоблари Ҳамдам Эшонқуловнинг тиниб-тинчимас, изланувчан журналистлигидан далолатдир.

Туман ва вилоят газеталарида узоқ йиллар бош муҳаррирлик фаолияти давомида Ҳамдам Эшонқулов кўплаб шогирдларни тарбиялаб етиштирди, матбуотнинг ҳақ сўз, адолат тантанаси йўлидаги хизматини таъминлашга баракали ҳиссасини қўшди. Ўзининг самарали ижодий фаолияти боис у эл-юрт ҳурматини қозонди, ҳукуматимиз томонидан «Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими» унвонига сазовор бўлди.

Таниқли журналист Ҳамдан Эшонқулов айни пайтда Навоий вилояти «Дўстлик байроғи» газетасида хизмат қилмоқда. Унинг имзоси билан эълон қилинаётган ҳар бир мақола, очерк, қисса ва ҳикоялар ўқувчилар томонидан қизғин кутиб олиниб, катта қизиқиш билан ўқилмоқда. Ижод довонларини зўр илҳом ва ғурур билан ортда қолдириб келаётган моҳир журналист бу йил таваллудининг 60 йиллигини қаршиламоқда. Биз газетамизнинг кўп сонли муштарийлари номидан устоз Ҳамдам Эшонқуловни қутлаб, машаққатли ва шарафли ижодий фаолиятида улкан ютуқлар тилаймиз.

А. ОТАБОЕВ

РУҲИЙ ХИЛҚАТ ТИМСОЛЛАРИ

Кўнгил мулки, дил меҳвари, руҳият буржлари... Бу — кўҳна дунёнинг буюк шоирлари — сўз даҳолари ҳайратини, шавқу рағбатини, армонларини ўзида, мужассам этган ғаройибот олами. Унинг сир-синоатини даҳриёна-синфий мафкура домидан халос бўлган фанимиз ҳам тан ола бошлади. Шеъриятнинг фавқулодда имконият ва имтиёзлари, макон ва замон меъёрларига сиғмас (эҳтимол, сиғдириб бўлмас) теранликларию самовий кенгликлари ҳақида махсус, бафуржа баҳс юритишга тўғри келади...

Рауф Парфи шеърияти... Шоирнинг хосу бетакрор мажозлари, рангин рамзу истиоралари. Сўз-тимсоллар лавҳасида ҳассос санъаткор қалами-ла битилган кўнгил мулкининг бири биридан зарифу ҳарир сувратлари, руҳий оламининг ўз мақомига монанд ҳайратбахш манзаралари...

Хусусан, Рауф Парфи «тенги кам» (Миртемир) истеъдод эгалари (тўғриси, уларнинг рўйхати бармоқ билан санарлидир) тоифасидан — яна нимаси биландир ажралиб туради. Эҳтимол, бу — қалб таффакури нури-ла йўғрилган, бизга таниш назаргоҳдан холи ҳиссий хаёлот (одатий ақл-зако ўлчамларига сиғмас), пурдард хотирот тажаллиси, эҳтимол, мумтоз шеъриятимизга хос дунёвий ибтидою илоҳий интиҳонинг шеърий шарҳлари йўқ, чинакам бадиий таҳлилидир... Келинг, хос тамсилларга навбат берайлик, **«Аста қора кийди мудраган жаҳон. Руҳимнинг асрлик музлари синди... Надир бу?! Қўлимда қора лоладир, ул кўздан ғойибдур, тирик ноладир»** («Бир замон...»): **«Дўсти ғариб, хуш қол бу кеча. Юлдузларга сени топширдим»** («Мен ғолибмен...»). **«Минг йил кимни изладингиз, Минг йил сизни изладимми мен?!** («Юлдузларнинг раҳми келади...») Во ажаб! «Дўсти ғарибни... юлдузларга топшириш» — бу шеъриятнинг ғаройиб мантиқи сиғдира оладиган, фақат шеърий тил орқали шакл-шамойилга солиш мумкин бўлган бетакрор образлавҳадир. Ёки шоирнинг қаҳрамони хаёлидаги маҳбуб билан ошиқ кўнгил бири бирини «минг йил излаши»ю «бир зумда айрилмаги» фақат руҳият дунёсига хос сирлипинҳоний жараёнлар ифодаси эмасми?

Бошқа бир мисолни мушоҳада этиб кўрайлик: **«Тонггача суҳбат қурдим дарахтлар билан, Тушларимни сувларга айтдим. Кел, йўқолиб кетма, дедилар» («Ёдингдами қандай тун эди...»).** Танҳолик кечаси ёлғиз «дарахтлар билан» мулоқотда бўлиш, дил розини «сувларга айтиш» — табиий хилқат унсурларининг жафокаш ошиққа ҳамдардлиги — озурдаҳазин руҳ аломати (биз ўзимизча шундай хаёл қиламиз: бу «дарахтлар», «сувлар» аввалроқ, қачондир бахтиёр дақиқалар — икки шайдо кўнгил бирга кечирган фараҳбахш учрашув лаҳзаларининг шоҳиди бўлган). Балким, тун сукунатидаги бу галги тилсиз мулоқот мажнун сифат ошиқ учун биз ўйлаганчалик нажотсиз эмасдир. Сабаби, аҳли ҳол — вали зотлар сингари аҳли дард ҳам нафақат одамлар жамоасидан, балки ўзлигидан — шахсий ҳаёт эҳтиёжларидан узоқ хилватгоҳни ихтиёр этса не ажаб? Билъакс, ошиқ ўзининг бундай аҳволидан руҳан ҳаловат топиши, тақдири илоҳийга шукрлар келтириши мумкин... Шу маънода, шоир қаҳрамонининг тунги сукунатда якка-танҳо қолишини халқимизнинг: «Ёлғизнинг ёри Худо» нақли нуқтаи назари-ла фақат ноилožлик, шикоят ифодаси, деб талқин этиш бирёқламалик бўлмасмикин? .. Менинг назаримда, дарахтлар, сувлар тилидан айтилган: «Кел, йўқолиб кетма» илтижосида теран маъно зуҳур этади; унда истанг — ёлғизлик, ғариблик фожиаси қанчагача давом этиши мумкин, деган ҳазин нолавор руҳ, истанг — юқорида қайд этилган қисматга розилик аломати мужассам аксини топган.

Рауф Парфи: **«Эҳтимол, ноҳақман, эҳтимол, ҳақман. Лекин мен муқаддас сўзни изларман»** мисраларида ўз аксини топган ижодий таомилга мутлоқ риоя қилиб ёзади. Айни шу мавзуга дахлдор «сўз лавҳи»га чизилган образ-тимсолларни мушоҳада этиб кўрайлик:

«Бу — ой тўккан шўъла эмас, йўқ, Бу — навога айланган сўзлар»; «Бу ерларга беҳуда келдим, сувга чўккан чўғдек сўзларим», «Хотирамнинг тасбеҳлари тизилди, Қайғулиман, дардга қоришган сўзим»; «Ўзимдан узоққа бормадим, Сўзимдан узоққа бормадим»; «Сўзлардир пешонада тўпланган ажин, Кўзларимиз фикрчан сўзлардир»... Рауф Парфининг санъаткорона тарашланган, қуйма бандлари, мисралари «тоза ва беандоза» (Навоий) аломатлари билан, ўзгача оҳанги-садо, акс-садолари; руҳий нидо — ўйчан паузалари, нуктадон жилолари билан ажралиб туради. Мана, яна бир тур тамсиллар мажмуи — «кўз уйи» воситаси-ла чизилган лирик манзаралар: **«Кўзларинг қаърида синиқ бир нола, балким, қафас ичра уйғонган наво»; «Кўзинг осмонидан учган юлдузлар. Мангулик осмони — бу теран кўзлар»; «Нафасларга тўла бу осмон узилмайди асло кўзимдан»; «Юлдузларнинг нурлари оғрир Кўзларимга. келиб санчилиб»; «Эзилган юракин эзиб тўймайдир, Гулим, кўзларингга беркинган жаҳон»; «Қора ёрқинликда шивирлар оят, Кўзларингни тинглаяпман энтикиб»...** Лоақал шу сўнгги байтни таҳлил қилиб кўрайлик. Аллоҳ Таолонинг мўъжизаларидан бўлмиш, борлиқ жонли мавжудотга (демак, ички сезги орқали наботот дунёсига ҳам), аввало, ёруғ дунёнинг олти жиҳатини таниб, билиб, илғаб олмоқ, сўнгра ундан турли даражада фойдаланмоқ, шу жумладан, ўзини муҳофаза қилмоқ учун ато этилган кўриш сезгисида, шубҳасиз, муайян илмий ҳақиқат ётади. Алалхусус, инсоннинг кўриш салоҳияти нафақат зоҳирий, балки ботиний дунёни идрок этиш учун қанчалик зарурлигини шоиртабиат халқимиз: «Кўз — кўнгилнинг кўзгуси», «ақл кўзи», «ишнинг кўзи», «кўз гавҳари», «кўзнинг оқу қораси», «нури дийдаси» каби зарифу доно нақллар, иборалар билан ифодалайди. Ҳассос шоир Миртемир «қора ёғду», «қора оташ» деб таърифлаган кўзнинг қорачиғи таратган зиёга Рауф Парфи кутилмаган тарзда илоҳий маъно беради: маҳбуба кўзлари «шивирлаб оят» ўқиётган обида (ибодат қилувчи) муслимага муқояса этилади; ошиқона нигоҳли кўзлар муҳаббат нури-ла мунис ҳабибига «қора ёрқинлик» бахш этиш билан кифояланмайди, балки умид, нажот рамз бўлган руҳий савдо бергандай, сас ила ғамнок кўнгилга сафо бахш этгандай бўлади:

Пурдард хаёллару сўзонли туйғулардан йўғрилган руҳий дунё ифодаси, руҳий дунё бўлганда ҳам, ҳассос ижодкор фақат ўзи биладиган, бизга, ҳар қалай, дахлсиз бўлмиш изланишлар дунёси — шоир ижодхонасининг ёрқин мисоли сифатида «Юрак» шеърини шарҳлаб ўтамиз.

Юрак, йўлларингда
турганман такрор,
Роса сайраганман
сенинг тўғрингда.
Ким билар, ақлимга
келдинг неча бор,
Неча бор сўзладим
сенинг йўғингда.

Биргина шу банднинг ўзида Рауф Парфининг хос мушоҳада тарзи гўё имконга сиғдириб бўлмас бир ҳолатни шеърий мантиқ меъёри-ла ифодалаш маҳорати аён бўлади. Беихтиёр, «Ажабо, юракнинг ҳам тирик тасвирини яратиш мумкин бўларкана!» деган ҳайратли кайфиятни кечирамиз ва не ажабки, бундай ногоҳоний таассуротдан руҳан қаноат ҳосил қилгандай бўламиз.

Яна бир бандда Рауф Парфидек фақат «ўз-ўзига ўхшайдиган» (Светлов), бир шоирнинг ўзлик дунёси ва ижодий дарди/ҳамда шавқу рағбати, қувончлари/нинг тимсоли бўлмиш «юрак» икки сойиршайдо кезувчига айланади:

Шул осмон остида
кезгаймиз ҳали,
Мантиқ ахтаргаймиз
изғиб изма-из.
Даркор бўла қолсанг,
йиқилгил, майли,
Фақат йиқилмасин
шўрлик дунёмиз.

Асосини Навоий ва Бобурлар қўйган мумтоз туркий поэтикамизнинг «илми балоға», «илми бадеъ», «илми саноеъ» мезонлари эътибори-ла шоир ўзлиги — «менлиги» билан шоир «юраги»нинг шеърият аталмиш улуғвор ва латиф ҳақиқат — фасоҳат мамлакатининг ҳам машаққатли, ҳам шукуҳли йўлларида саргашта кезишлари, бу олис сафарнинг гоҳ талотумли, гоҳи азиз-аржуманд манзилларида ўзгача, зарифона «мантиқ ахтариш»дек ҳаёт ва хаёл уйғунлигига эришмоқ масъулиятини зиммаларига олиши — аслида бу ўша юқорида қайд этганимиз — имконга сиғмас нарсадан имкон топишдек ижодий жасорат, бадиий маҳорат, санъаткорлик мисолидир. Мазкур банднинг иккинчи байтида шеър яратишдек мўъжизий жараённинг юқори босқичи — баравж нуқтага кўтарилиши — шоир шеъриятининг фидойилик ғояси «Даркор бўла қолсанг, йиқилгил майли»...) ҳақида мубоҳаса юритилади. Шу тариқа, кейинги бандлар учун мантиқий замин ҳозирланади: шеър санъатининг биринчи эҳтиёжи — бадиият ибтидоси маълум такомил жараёнида етила бориб, ижтимоий дард ифодасига, оқибат-натижада умумбашарий ғоянинг тимсоли мужассамига айланади. Аниқроғи, бу асрлар давомида қанчадан-қанча фузалою зурафо аҳлининг эзгу армони бўлмиш фазлу камол соҳиблари жамияти ҳақидаги қадимий орзунинг замонавий шеърий инъикоси:

Майлига, ҳайқирай
иймоним ҳаққи,
Кўкларга термилиб
солайин уввос.
Мен фақат коммуна
аталган ёрқин
Фархунда замона
истайман ҳолос.
Гарчи тутқунман-ку,
эркин сеҳрингга,
Унда собит турар
мақсад-манзилим.
Қолиб кетмасайдим
сенинг меҳрингдан,
Қолиб кетмасайдим
йўлда узилиб...

Кўчирилган шеърий парчанинг биринчи тўртлигида, не надоматлар бўлсинки, даҳрий мафкура касри билан ҳар қандай шафқатсизликдан қайтмас, энг оғир гуноҳдан, унинг муқаррар оқибати — интиқомдан ҳам қўрқмас йўқсиллар инқилобининг қонли жиноятлари, унинг популист даҳолари ўтказган машъум «тажрибалар» касофати билан даҳшатли туш — саробга, қаллоблик ва риёкорлик рамзига айланган «коммуна» ҳақидаги тарихий ёлғон (не-не софдил, нодир талантлар учун алдамчи хаёл!..), на чораки, шоирнинг озод-ҳур «юраги» билан ҳамрозу ҳамовоз истаги («фарҳунда замона») тарзида ифодаланади. Инсоният тарихида мисли кўрилмаган тарихий хатолик фожиасининг биргина мисрада қолдирган асоратидан қатъий назар (аслида «барчанинг дардини ўзига олган» шоирнинг гуноҳи нимада?!.) кейинги тўртликда шеърнинг маъно-моҳиятини белгиловчи ғоя — ўша гўзаллик яратиш дарди — фасоҳат туйғусидан бебаҳра қолмаслик истаги — шеър ибтидосидаги безовта руҳ яна ўз мавқеини эгаллайди. Тўғри, бу — фақат самимий истак эмас, балки кўнгил муножоти, иймон даъвати, шоир қисмати, шеърият тақдири қайғусида, «куйиниб сўзлаш»нинг ёрқин далолати!..

Шеърият ва замон

Ва ниҳоят, «Юрак» шеърининг охирги икки бандида шоир зотининг қисмати биз тасаввур қилганимиз — баҳоли имкон шарҳлашга уринганимиздан кўра мураккаброқ эканидан далолат берувчи дарднок ўйлар, изтиробли кечинмалар шиддати «юрак» тимсолида юксак санъат билан ифодаланганини кузатамиз:

Айтгил, куйларманми
бир кун, юрагим,
Айтгил, куйларманми
боқмай ўзимга,
Сени жарроҳ каби
совуққон ва жим
Юлиб қўярманми
қоғоз юзига?
У пайт алдамасдинг
кўзимга боқиб,
Шодумон дардингни
айтардинг буткул,
Унгача илҳомлар
келмагай оқиб,
Унгача дунёни
англамак мушкул.

Во ажаб!.. Юракни (эътибор беринг: санъаткор ўзининг замон ва макон меъёрларига сиғмас, моддий ва руҳий оламнинг аёну пинҳоний буржларида кезувчи юрагини!) бир қадар кашф этмай туриб, шоир зотининг чиндан-да мурод топмоғи, тўла маънода «куйламак»ка маънавий ҳақдор бўлмоғи имконсиз... Бусиз бору будини, инон-ихтиёрини шеърият аталмиш хос «саноеъ нафиса» — сўз мулки измига топширмоғи мумкин бўлмас. Бу — шеъриятни ижодий қисмат деб билган шоирнинг матлаби, армони эмасми? Юрак аталмиш руҳий хилқатни моддийлаштириб, «жарроҳ каби юлиб... қоғоз юзига қўйиш», (ҳа, бу фақат шеъриятнинг бадиий мантиғи кўтара оладиган нисбатлаш усули!), бундан кузатилган мурод — ҳар бир шахснинг» ягона ғурури, ишонган бойлиги» (Гёте) бўлмиш юракнинг биз учун яширин «шодумон дарди»ни тинглаш — қалб қулоғи билан уқиб олиш... Асли шеърий санъатнинг сир-синоати ҳам шунда: бусиз — «илҳомлар келмагай оқиб», бусиз — «дунёни англамак мушкул». Шоир хаёллари, умид-армонлари ҳавойи — заминсиз бўлиб чиқмаслиги ё алдамчи — сароб тамойиллар, қаллоб ғоялар қулига айланмаслиги учун ҳам у ўз «юраги» билан ҳамдард бўлиб қолмоғи даркор...

Жаҳон шеъриятининг зукко билимдонлари — мутафаккир шоир ва назариётчилар шеърий санъат ибтидоси — илҳомий ҳолатни шоирлар ўзлари биладиган илоҳий шавқу рағбат, дарду сурур туйғуларини мўъжиза деб аташлари, шоир дили, қалби, кўнгли — «юраги»ни ўз ижодхонаси, «санъатхона» (Шайхзода)сининг қутлуғ маскани, нуктадон маънолар дуржи сифатида эъзозлашлари, албатта, ўз қонуниятига эга. Ҳазрат Навоий шеър туғилиши жараёнида «юрак» иштирокини «дард ила сўз» «сўзон — ўт» ибораси-ла изоҳлайди. Балким, шу боис Рауф Парфи «Она тилим» шеърида шоирларни бу хусусда ҳушёру огоҳ бўлишга даъват этади: **«Шоир, шеър айтмоққа сен шошма фақат Улуғ Алишернинг қутлуғ тилида...»**

Ботирхон АКРАМ,
профессор

ЎЗБЕК ТИЛИНИ ҲАМ ЎРГАНАЙ ДЕБ ҚОЛДИК

Йўқ, бу гапни хорижликлар эмас, ўзимиз айтаяпмиз. Ҳа, шундоқ бўлаяпти. Тилимизга Давлат мақоми берилганидан кейин унинг «ҳакка чўқиган» жойлари (куюнчак адибимиз Иброҳим Раҳим таъбири) бита бошлади. Адашиб, янглишиб бўлса-да тилимизни ўрганаяпмиз. Мисоллар дейсизми, марҳамат.

Водий томондан Тошкентга қараб Қамчиқ довони орқали йўлга тушсангиз, Чодакдаги милиция постида катта-катта ҳарфлар билан ёзиб қўйилган мана бу шиорга кўзингиз тушади: **«Қишлоқ хўжалик маҳсулотларига — яшил чироқ!»**

Президентимиз бир йиғинда эрта баҳордан тер тўкиб полиз маҳсулотлари, мева-чева етиштирган деҳқонларга йўлда озор бераётган милиция ходимларини қаттиқ танқид қилганларидан кейин шу ёзув пайдо бўлди. Офарин, бу — шу пайтгача деҳқонларнинг йўлини қизил чироқ тўсиб ётганини тан олиш-да!

«ШЧ» ойнаси

Самарқанддаги **«Афросиёб»** меҳмонхонасига кираверишда мана бундай ёзувга кўзимиз тушди: **«КОКА-КОЛА — ҳамиша совуқ!».**

Бунақа совуқ реклама ижодкорларига минг қуллуқ! **«Яхна»** деган оддийгина сўзни унутиб **«Салқин»** деб юрар эдик, мана, совуғи ҳам чиқибди.

Шундай деб турсак, Сурхондарёнинг Ангор туманидан хушхабар келиб қолди. Бу ердаги хусусий сомсахоналардан бирига рақобатчиларни доғда қолдириш учун **«Бизники ҳамиша иссиқ»** деб ёзиб қўйишибди. Э, хайрият-е!

Наманган шаҳрининг ўртасидаги хусусий ошхоналардан бирининг пештоқида лотин ҳарфларида битилган мана бу ният — шиорни ўқидим: **«Уйингиздан қурт-барака аримасин!»** Ниятку яхши-я, аммо деҳқону боғбонларнинг айтишларича, қурт тушган жойда барака бўлмайди. **«Қут — барака»** деб ёзиш керак, оқаси айлансинлар.

Тошкент тарафдан Жиззах шаҳрига кираверишдаги мана бу эълон ҳам киши диққатини ўзига тортмай қолмайди: **«Тешик ямаш устахонаси».** Машинангизнинг баллони тешилса, бир зумда ямаб беришади. Сал нарироқда яна ёзув: **«Плов, Шашлик. Шорва».**

Бундан бир неча кун аввал вилоят марказидан Тошкентга самолётда учдик. Стюардесса қиз эълонларни ўрисча, инглизча қойиллатиб ўқиди. Ўзбекчасини бўлса: бир амаллади: **«...Соглик, эшингизда муякият телаймиз...»**

Ҳечқиси йўқ. Сўраб-сўраб Маккани топишган экан, адашиб-адашиб ўрганиб кетишар...

Шунақа деймиз-у, лекин баъзи ҳарфларимизнинг озроқ инжиқлиги ҳам бор-да. Мана, масалан «ҳ» ҳарфини олайлик. Шу битта ҳарфнинг булбулнинг мўйидеккина думи қанча ташвиш олиб келади. Оғзингиздан «ҳ» деган товуш чиқди дегунча **«думлими, думсизми?»** деб сўрашади. Мана энди, шу дум қурмағурдан ҳам қутиладиган бўлдик, деб хурсанд бўлсак, яна ишкали чиқиб турибди: **«Фарҳод» бозори** олдидаги каттакон панногa қаранг. **«Ватан — саждагоҳ каби муқаддас»** деган ёзувдаги **«саждагоҳ»** сўзи лотин ҳарфларида мана бундай ёзилган» **«Sajdagon».**

Авваллари думидан панд ер эдик, энди шохини алмаштириб юборибмиз.

«Ж» ҳарфи ҳам ҳеч тилимизга тушмаяпти. Футбол шарҳловчиларимизнинг нутқларига эътибор беринг. Дарвозалар **«ишғол»** эмас **«ижғол»** қилинмоқда.

Ушбу сатрларни битаётганимда битта биродаримиз яқин қариндошларидан бирининг хотирасига бағишлаб ўтказилаётган маросимга таклиф қоғози ташлаб кетди. Ўқийман: **«Ҳурматли... Сизни ва оила аъзоларингизни...»**

Яхши ният ярим мол. Ўрганиб кетармиз.

Аҳмад ОҒА

ТОПГАН — ТОПАЛОҚ

Азиз муштарийлар!

Топалоқлар мусобақаси давом этади. Бу галги топшириғимиз қуйидагича.

Ўзбекистон телевидениесининг тонгги «Ассалом Ўзбекистон» кўрсатувида кофе ичимлигининг жуда ажойиб, ўзига хос рекламасини тингладик. Битта оилада Ҳасан ва Ҳусан бор экан. Ҳасан ҳамиша кофе истеъмол қилар экан. Ҳусан бўлса чой ичишни хуш кўраркан. Иттифоқо, Ҳасан 89 йил, Ҳусан 72 йил умр кўришибди. Бир деҳқон томорқасидаги помидорнинг бир жўягини... кофе билан суғорар экан. Иккинчи жўякка ўзимизнинг оддий, яъни Чирчиқ дарёсининг сувидан тараркан. Ҳосил етилгач, қараса, кофе ичиб етилган помидорлар нақд тарвуздай, бунинг устига икки-уч ой сақласа, бемалол тураверадиган бўлиб етишибди. Оддий сувда пишган иккинчи жўяк ҳосили эса оддийгина, нимжону нимширин эмиш. Мана сизга кофенинг кароматы

Келинг, шу рекламани давом эттирайлик. Битта оилага бир кунда иккита келин тушибди. Биринчи келин эртаю кеч кофе ичар экан, тонгда юзини ҳам кофеда юваркан. Ошга, шўрвага, айниқса, куёв бола гоҳо «қиттай-қиттай» қилиб келганида эрталабки аччиқ маставага ҳам албатта кофе қўшаркан. Иккинчи келин бўлса, чойми, сувми, қараб ўтирмай ичиб кетаверар экан. Йиллар ўтиб...

Ҳўш, йиллар ўтиб нима бўлибди?

Рекламанинг энг яхши давомчиларига махсус совринларимиз бор.

Омад сизга ёр бўлсин, азиз топқирлар!

МУАССИСЛАР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАДАНИЯТ ИШЛАРИ ВАЗИРЛИГИ, ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ
* * *
НОШИР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ «ШАРҚ» НАШРИЁТ-МАТБАА КОНЦЕРНИ

Ўзбекистон АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ
ÖZBEKISTON ADABIYOTI VA SAN'ATI
1998 йил

Манзилимиз: Тошкент — 700083, Матбуотчилар кўчаси, 32
Қабулхона телефони— 133-52-91

«Шарқ» нашриёт-матбаа концерни босмахонаси. Манзили: Тошкент шаҳри, «Буюк Турон» кўчаси, 41-уй
Босишга топшириш вақти—21.00.
Босишга топширилди 19.00.

Бош муҳаррир Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

Редакцияга келган қўлёзмалар таҳлил этилмайди ва муаллифларга қайтарилмайди. Муаллифлар фикри таҳририят нуқтаи назаридан фарқланиши мумкин.

Навбатчи муҳаррир — Гулчеҳра УМАРОВА

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ

СОТУВДА НАРХИ ЭРКИН

Рўйхатдан ўтиш тартиби № 24. Буюртма Г. — 0491. Ҳажми — 3 босма табоқ. Газета IBM компютерида терилди ва саҳифаланди. Нашр кўрсаткичи — 222. Ташкилотлар учун — 223. 1 2 3 4 5 6